

UNITED NATIONS
KYRGYZ REPUBLIC

Peacebuilding
United Nations Peacebuilding Fund

ОКУЯЛАРДЫ ГЕНДЕРДИК СЕЗИМТАЛДЫК МЕНЕН ЧАГЫЛДЫРУУ ЖАНА МЕДИА САБАТТУУЛУК АРКЫЛУУ ЭКСТРЕМИЗМДИ АЛДЫН АЛУУ АРАКЕТ КӨРҮҮ БОЮНЧА КОЛДОНМО

Журналисттер, ЖМК кызматкерлери, мамлекеттик
органдардын маалымат кызматтары, журналистика
факультеттеринин окутуучулары жана орто мектептин
мугалимдери үчүн арналат

Гульнара Ибраева
Гульнура Торалиева

Бишкек – Март 2020 ж.

ГУЛЬНАРА ИБРАЕВА

Социологиялык илимдердин кандидаты. Саясаттарды, стратегияларды, стратегиялык пландаштыруу, мониторинг жана баалоону иштеп чыгууда Кыргыз Республикасынын алдыңкы изилдөөчүлөрүнүн жана талдоочуларынын бири. Анын кесиптик ишмердигинин көпчүлүгү өз өлкөсүндө гана эмес, ошондой эле чет өлкөлөрдөгү (Казакстан, Таджикистан, Украина, Грузия) эл аралык уюмдардын, мамлекеттик органдардын жана жаарандык коомдун ишмердүүлүгү менен байланышкан. Гулнара ЕРӨБдүн инфраструктуралык долбоорлору менен иштешкен (Бишкек жана Ош шаарларында, ошондой эле Кумтөр кен казуу тармагында). Pil Research Company изилдөөчү талдоочу болуп эмгектенет.

Филология илимдердин кандидаты. Медиа тренер жана көптөгөн мамлекеттик органдардын, коммерциялык компаниялардын жана эл аралык уюмдардын коомчулук менен байланыш жана долбоорду башкаруу боюнча консультанты. Өкмөт Аппаратында байланыш боюнча кеңешчи жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн басма сөз кызматынын жетекчиси болуп иштеген. Ошол учурда Гулнура “Ачык Өкмөт” программасын ишке киргизип, “ачык маалыматтар” боюнча долбоорлорду көзөмөлдөп турган. Гулнура Борбордук Азиядагы Америка университетинин Журналистика жана массалык маалымат факультетинин деканы болуп иштеген жана бүгүнкү күнгө чейин окутуучу болуп иштейт. Гулнура 500дөн ашык илимий басылмалардын, журналисттер үчүн окуу куралдарынын жана аналитикалык макалалардын автору. DataLab компаниянын башчысы.

ГУЛЬНУРА ТОРАЛИЕВА

СӨЗ БАШЫ

Бул колдонмо Кыргызстандын жалпыга маалымат каражаттарынын редакторлору жана журналисттери, ошондой мамлекеттик органдардын маалымат кызматтарынын, журналистика факультеттеринин окутуучуларынын жана орто мектептин мугалимдеринин колдонуусу үчүн арналган.

Азыркы мультимедиялык байланыш доорунда мамлекеттик органдардын маалымат кызматкерлери да байланыш куруучулар (коммуникатор) болуп эсептелет жана көп жагынан журналисттер менен ЖМКнын ишине өндөш милдеттерди аткаралат, андыктан бул колдонмодо журналисттерге багытталган маалымат мамлекеттик органдардын маалымат кызматкерлерине да багышталат. Анан калса, маалымат кызматтарынын оң натыйжалуу иши журналистика менен медиа-рыноктун жанрларын мыкты түшүнө билишин болжойт.

Бул колдонмопун жардамы менен окутуунун натыйжасында журналисттер жана мамлекеттик органдардын (маалымат кызматынын) кызматкерлери маалымдоо жана окуяларды чагылдыруу аракеттерин гендердик сезгичтик менен жүргүзүү, ошондой эле гендердин жалпы концепцияларын түшүнүү боюнча билимдерге жана көндүмдөргө ээ болушат. Мындан сырткары, колдонмо зомбулуктуу экстремизмдин жайылтылып жатышын аныктап таанууга жана медиа сабаттуулук аркылуу анын таасирине каршы туроо мүмкүндүк берүүчү тактикалар жөнүндө түпкүлүктүү түшүнүктөрдү берет.

ЖМКнын башкы иш максаттарынын бири адам укуктары сыйлануучу, сакталуучу жана корголуучу коомду курууга салым кошуу болуп эсептелет. Журналистикада укук коргоочулук көз караштарды колдонуу менен, журналисттер өз ишинде адам укуктарын алдыга жылдырып, урматтап, коргоп жана сактай алат.

Журналисттер жана коомчулук менен байланыш боюнча адистер өзүлөрүнүн күндөлүк ишинде күн тартибине жана коомдук пикирге таасир кыла алат. Бул иштин олуттуулугун жана маалыматтык таасирдин күчүн толук түшүнүү коомчулук менен байланыш боюнча адистер, журналисттер жана ЖМК кызматкерлери коомдук пикирдин калыптанышына олуттуу таасир кыла ала тургандастыгын айкын көрсөтөт. Алар ачык ой-пикирди калыптандырып жана гендердик белгиси боюнча кемитип-кемсингүчүү стереопатиптерден Эркин жана зомбулуктуу экстремизмге үгүттөө аракеттерине каршы туралы таасир кыла ала тургандастыгын айкын көрсөтөт. Алар ачык ой-пикирди калыптандырып жана гендердик белгиси боюнча кемитип-кемсингүчүү стереопатиптерден Эркин жана зомбулуктуу экстремизмге үгүттөө аракеттерине каршы туралы таасир кыла ала тургандастыгын айкын көрсөтөт. Алар ачык ой-пикирди калыптандырып жана гендердик белгиси боюнча кемитип-кемсингүчүү стереопатиптерден Эркин жана зомбулуктуу экстремизмге үгүттөө аракеттерине каршы туралы таасир кыла ала тургандастыгын айкын көрсөтөт. Алар ачык ой-пикирди калыптандырып жана гендердик белгиси боюнча кемитип-кемсингүчүү стереопатиптерден Эркин жана зомбулуктуу экстремизмге үгүттөө аракеттерине каршы туралы таасир кыла ала тургандастыгын айкын көрсөтөт.

Журналисттер өзүлөрүнүн байланыш-катыш көндүмдөрүн жана ЖМКны пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүн тиги же бул окуя жөнүндө маалымдоо үчүн гана эмес, аны терең талдоо үчүн да колдоно алат. Кайсы бир деңгээлде бул мамлекеттик органдардын маалымат кызматтарына жана коомчулук менен байланышуу боюнча адистерге да тиешелүү. Көйгөйлүү окуяларды бир нече көз караштан ар тараптуу талдап жана чагылдыруунун жардамы менен журналисттер жана коомчулук менен байланышуу боюнча адистер көбүрөөк маалыматка ээ коомду калыптандырууга өз салымын кошо алат; андай коомдо бир топ жогорку деңгээлдеги маалымдуулук калкы окуялар түүрасында көбүрөөк кабардар жана активдүү болгон коомдун жарандык аң-сезиминин өсүшүнө түрткү берет¹.

Журналист жаратуучу материал болгон окуя жөнүндө кабар берүүдөн тышкary, окурманды окуяга сын ой менен кароого, эмне себептен коомдо тиги же бул окуя

¹ Журналистикага укук коргоочулук көз караш: окутуу үчүн колдонмо, Вьетнам (The human rights-based approach to journalism: Training manual Viet Nam). С. 7. Редакторлору: Gabrielle Beman, Daniel Calderbank; басып чыгаруучу: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education - Бангкок, 2008 - ISBN: 978-92-9223-228-3 - URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf000179185> . - Текст: электрондук (англис тилинен которулган).

булуп жаткандыгын ойлонуп түшүнүүгө түрткү берүүнү көздөйт. Эң мыкты дегенде, мындай түшүнүп маани берүүнүн натыйжасы сүрөттөлгөн көйгөй боюнча адамдын жана жарандын оң өзгөрүүлөргө багытталган иш-аракети болот.

Экстремисттик үгүт-жайылтуу аракеттерин таанып-билиүнү жана өз ишинде андай үгүткө карши аракет кылуу инструменттерин практикада колдонууну үйрөнүп, журналисттер коомдо толеранттуулукту, өз ара сый-урматты жана, акыр-аягында, коопсуздукуту өнүктүрүүгө өз салымын кошо алат.

Көйгөйдү таразалап, ар тараптан ойлонуп чагылдыруу, этикалык жактан тактап-текшерилип адам укуктары эске алынган материалдар коомдук аң-сезимдин оң багытта өзгөрүшүнө жетишүүгө көмөк болот; мындай коомдо аялдын жашоосунун маңызы менен милдети балдарды багып, үй тиричилигин кылуу менен эле чектелбейт, аялга карата жасалган кылмыш үчүн айып жабыр тарткан аялдын өзүнө оодарылбайт, үй-бүлөсүнө кам көргөн күйөөлөр менен аталар үй-бүлөлүк мамилелер үчүн кадимки, туура көрүнүш катары кабыл алынат.

Учурда бар гендердик терс стереотиптердин бекемделишине карши журналисттер менен ЖМК окуяларды чагылдырууну гендердик сезгич, кемсинкендик маанайда эмес, гендердик теңдиктин жана адилеттиктин идеялары менен баалуулуктарын алдыга жылдырууга түрткү болгудай кыла алышат.

Бул колдонмо зомбулук экстремизмди жайылтууга жол бербөө үчүн гендердик сезимтал чагылдыруу жана медиа сабаттуулугу жаатында билимин жана көндүмдөрүн жогорулатууга багытталган.

Бул колдонмода төмөнкү түшүнүктөр колдонулган:

- ▶ ЖМКнын, журналисттердин ишинде (ошондой эле мамлекеттик органдардын маалымат кызматтарынын ишинде) окуяларды гендердик сезгич чагылдыруу;
- ▶ Журналистикада (ошондой эле мамлекеттик органдардын маалымат кызматтарынын ишинде) адам укуктары укук коргоочулук көз караш;
- ▶ ЖМКнын, журналисттердин ишинде (ошондой эле мамлекеттик органдардын маалымат кызматтарынын ишинде) экстремизмди жайылтууну айрып таануу жана ага карши аракет көрүү;
- ▶ Экстремисттик койгөйдү чагылдырууга тиешелүү мыйзам алкактары;
- ▶ Медиа сабаттуулук;
- ▶ ЖМКнын жана журналисттердин ишиндеги (ошондой эле мамлекеттик органдардын маалымат кызматтарынын ишиндеги) этика.

Кыргызстандын жалпы маалымат кызматтарындагы азыркы жагдай кайсы бир деңгээлде коомдогу өрчүү багытын, тагыраак айтканда, ачык-айкын көрүнгөн патриархалдык мүнөздөмөлөрдү чагылдырат.

Коомдо патриархалдык идеялар басымдуулук кылып жана гендердик белгиси боюнча басынтуучулук бар болгон шартта ЖМКнын жана байланыштыруучулардын ишинде гендердик аспекттердеге сезгичтиктин болушу жана гендердик стереотиптердин бекем орношуна аң-сезимдүүлүк менен карши аракет кылуу зарыл. Журналисттер, же ЖМК, же мамлекеттик органдардын маалымат кызматтары патриархалдык мазмундагы билдириүүлөрдү берип, өз материалдарында гендердик белги боюнча стереотиптерге жол берген учурда алар коомдо бир эле ойлор кайра-кайра кайталанып айтылып, катышуучулар учурда бар идеяларды бекемдеп жана ал идеялар туура экендигине баары төң улам барган сайын ынана баштайт да, альтернативдүү идеялар болсо коомдун ой толгоосуна кабылбайт же аз гана чагылдырылат.

Дагы бир сыноолордун бири болуп зомбулуктуу экстремизмге үгүттөөгө, аны жайылтууга жол бербөө эсептелет. Мындай мазмундагы билдируулөрдү заманбап технологиялар менен байланыш каражаттарын колдонуу аркылуу өтө эле тез жайылтуу, ошону менен коопсуздукка коркунуч жаратуу мүмкүн. Мындай мазмундагы билдируүнү аныктап жана зомбулуктуу экстремизмди жайылтууга карши туруу боюнча тактиканы колдонуу медиа сабаты бар журналистердин, эксперттердин, жарапандык коом жана кенен коомчулук өкүлдөрүнүн башкы көндүмү болуп эсептелет. Бул колдонмо аталган көйгөйлөрдүн эң негизги аспектилерин өзүнө камтыйт.

Бул колдонмо БУУнун Тынчтыкты куруу фондунун колдоосу менен БУУ тутуму тарабынан ишке ашырылып жаткан «Зордуктуу экстремизмдин алдын алуу үчүн инклюзивдүү башкаруу жана сот адилеттиги тутуму» долбоорунун алкагында иштелип чыккан. Бул долбоор 2017-жылдын октябрь айында Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Бириккен Улуттар Уюмунун ортосунда макулдашылган Тынчтыкты куруунун артыкчылыктуу планынын ажырагыс бөлүгү.

Долбоор адилеттүүлүк жана коопсуздук институттарын, улуттук жана жергиликтүү бийлик органдарынын социалдык багыттагы мамилелерди колдонууга, катышуунун негизинде чечимдерди кабыл алууга жана жарапандык мейкиндиктин кеңеишине кепилдик берет жана түпкү себептерди жоюу жана зомбулук экстремизмге карши турууну күчөтөт.

Жарыяланган:

Кыргыз Республикасындагы БУУнун Аялдары структурасы

Өнөктөштүктө жарыяланган:

БУУнун Тынчтыкты Куруу Фонду

Иштеп чыккан:

www.pilresearch.com

www.datalabkg.com

Бул колдонмо онлайн веб-сайт версиясында да бар

www.mediaandgender.kg

МАЗМУНУ

Сөз башы	2
1 Адам укуктары жана укук коргоочулук көз караштын принциптери	6
2 Эмне үчүн гендердик тенденция жана адилеттике багытталган укук короочулук көз караш маанилүү (gender equality and gender equity)	10
3 Этика: жалпы кеңештер жана адам укуктары боюнча материалдардын үстүндө иштин аспектитери	17
4 Гендердик сезгич байланыштын түпкүлүктүү принциптери	22
5 Зомбулуктуу экстремизмди алдын алуу медиа сабаттуулук аркылуу аракет көрүү	27
6 Зомбулук экстремизмин жайылтууну кантип байкоого болот жана ага кантип каршы турду керек?	33
7 Практикум: тренинг үчүн кейстер	38

1

АДАМ УКУКТАРЫ ЖАНА УКУК КОРГООЧУЛУК КӨЗ КАРАШТЫН ПРИНЦИПТЕРИ

- ▶ Глоссарий
- ▶ Журналистикага укук коргоочулук көз караш
- ▶ Эмне үчүн адам укуктарына багытталған көз караш маанилүү?

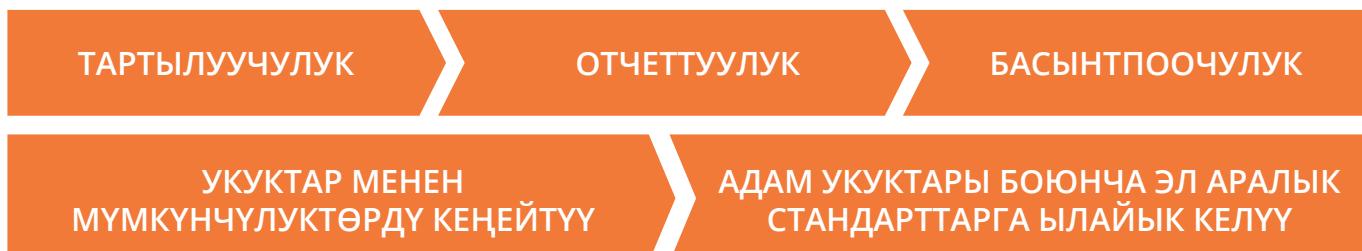

Адам укуктары - бул «ар бир адамдын улутуна, жашаган жерине, жынысына, этностук тиешелүүлүгүнө, терисинин түсүнө, динине, тилине же бардык башка белгилерине карабай тартып алгыс укуктары. Бардык адамдар эч бир кемсингүйсүз бирдей деңгээлдеги укутарга ээ. Бул укуктар өз ара байланышкан, өз ара көз каранды жана ажыратып алгыс». Адам укуктары универсалдуу жана тартып алынбас, мыйзам тарабынан, эл аралык укук, жалпы укуктук принциптер тарабынан кепилденген, ал эми адам укуктары тармагындагы эл аралык укуктар мамлекеттерди адам укуктары менен эркиндиктерин колдоого жана коргоого милдеттендирет².

ЖУРНАЛИСТИКАГА УКУК КОРГООЧУЛУК КӨЗ КАРАШ

Укук коргоочулук көз караш адам укуктарына тиешелүү маселелердин бардык аспекттерин эске алып, коомдо маселени бүтүн карап түшүнүүнү жана анын чечүү жолдорун камсыз кылуу үчүн жергиликтүү, улуттук жана мамлекеттик факторлорду, мамлекеттик саясаттарды жана укуктук курамын карайт³.

Журналистикада укук коргоочулук көз караш адам укуктарынын принциптерине негизделген:

Адам укуктарын колдоо

УРМАТТОО	КОРГОО	ИШКЕ АШЫРУУ
Адамдар мыйзам тарабынан аныкталган өз укуктарын ишке ашыруусуна кийлигишпөө	Адам укуктарын бузулардын алдын алуу	Адам укуктарын ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүп берүү милдети

² Бул аныктама БУУнун Адам укуктары боюнча Жогорку Комиссарынын вебсайттында жайгаштырылган, (2019-жылдын 6-июнуна карата): <https://www.ohchr.org/RU/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>

³ Журналистикага укук коргоочулук көз караш: окутуу үчүн колдонмо, Вьетнам (The human rights-based approach to journalism: Training manual Viet Nam). Б. 24-25. Редакторлору: Gabrielle Beman, Daniel Calderbank; басып чыгаруучу: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education - Бангкок, 2008 - ISBN: 978-92-9223-228-3 - URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000179185> - Текст: электрондук (англ ис тилинен котурулган).

ЭМНЕ УЧУН АДАМ УКУКТАРЫНА БАГЫТТАЛГАН КӨЗ КАРАШ МААНИЛҮҮ?

Кыргызстан адам укуктары боюнча милдеттемелерди өзүнө алган жана өзүнүн ондогон жылдардан берки эгемендүүлүк тарыхында адам укуктарын моюнга алып жана колдоочу демократиялык мамлекет катары аймакта жакшы жагынан айырмаланып турган өлкө болуп эсептелет. Адам укуктары боюнча бир катар эл аралык документтерге Кыргызстан тарабынан кол коюлуп ратификацияланган, жана бул адам укуктарын сыйлоого, коргоого жана ишке ашырууга мыйзам аркылуу милдеттendirет. Ошентип, адам укуктарын коргоо – бул мамлекеттин жана анын жарандарынын мыйзам тарабынан бекителген милдети.

Адам укуктарын чагылдыруучу эң маанилүү документ болуп 1948-жылы кабыл алынган Адам укуктарынын жалпы декларациясы эсептелет. Бул декларация бардык адамзатына мүнөздүү болгон кадыр-баркты жана бардык адамдардын тенденцигина – адам укуктарынын негизин түзүүчү түшүнүктүү тааныйт.

Адам укуктарына төмөнкү мүнөздөмөлөр таандык⁴:

- ▶ Адам укуктары негизги болуп эсептелет, себеби алар адамдарга жан сактоо, өнүгүү жана коомдун өрчүшүнө салым кошуу үчүн зарыл. Адам укуктары ар бир адамдын мүмкүнчүлүктөрүн толук өнүктүрүү үчүн эң башкы каражат болуп эсептелет.
- ▶ Адам укуктары өкмөттөр же эл аралык мыйзамдар тарабынан ыйгарылбайт. Ар бир кишинин төрөлгөндөн эле адам укуктары бар жана адамзатынын катарына (коомго) тиешелүү болгондугу үчүн адамдын бардык укуктарына ээ, ал эми адам укуктарын жана башкы эркиндиктерин колдоо жана коргоо – бул мамлекеттин саясий, экономикалык жана маданий түзүмүнөнкөз каранды болбогон милдети.
- ▶ Адам укуктары тартып алынгыс. Мамлекет адамды укуктарынан ажыратып же укугун аткаруудан толук баш тарта албайт (тийиштүү укуктук процедураларга ылайык болуучу сейрек учурлардан тышкary).
- ▶ Адам укуктары баарына бирдей жалпы мүнөзгө ээ. Бул ар бир адам жынысына, расалык жана этностук тиешелүүгүнө, жаш-курагына, жарандыгына, диний ишенимине, чектелген мүмкүнчүлүктөрүнө же башка абалынын өзгөчөлүктөрүнө карабай, адам укуктарына ақылуу.
- ▶ Адам укуктары өз ара ажырагыс; алар өз ара тыгыз байланышкан. Маалыматка болгон укукту ишке ашыруу, мисалы, адамдын ой жана сөз эркиндиги, цензурага тьюу салуу, коомдук маанилүү маалыматты алуу, баарлашуу тилин тандоо, жеке турмушунун кол тийбестиги, жеке жана үй-бүлөлүк жашыруун сыр, өз намысын жана аброюн коргоо укугу сыйктуу башка адам укуктарын ишке ашыруу менен тыгыз байланышкан.

Социалдык жактан маанилүү маселелерди чагылдырууда адамдардын укуктарына таасир кылуучу көп сандагы факторлорду эске алуу зарыл. Мисалы, эл аралык жана улуттук укук алкактары, журналист орун алган жана иштеп жаткан маданий контекст, өлкөдөгү же областтагы социалдык-экономикалык жагдай, коомдук жана социалдык жагдай эске алышыны керек. Бул факторлордун баары ар бир өзүнчө алынган жагдайда адамдардын өз укуктарын ишке ашыруусуна таасир кылышы мүмкүн.

⁴ Булагы: БУУнун Адам укуктары боюнча Башкы Комиссарынын Башкармалыгынын вебсайты, (2019-жылдын 6-июнуна карата): <https://www.ohchr.org/RU/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>

Журналисттик материал окурман же көрөрман жөн гана тема боюнча маалымат албастан, көйгөйдүн себептери жөнүндө ойлонуусуна түрткү берип жана болуп жаткан окуяга окурман күн мурунтан эле терс мамилесин карманbastan, сын ой жүгүртүүсүз стереотиптик көз караштан эмес туура тушунүүсүнө жардам бергидей болушу керек.

Мисалы, балдарга карата болгон зомбулук жөнүндө билдириүүлөрдө окуяны түздөн-түз сүрөттөөдөн тышкарлы, көп учурда баланын энеси жөнүндө ага кыйыр айып коую менен маалымат кошо берилет. Ошол эле учурда окурман окуянын чоо-жайын толук билбейт жана, мүмкүн, окуяга эне күнөөлүү эмес, бирок басымдуулук кылган гендердик стереотиптердин себебинен мындай окуя үчүн башкы жоопкерчилик биринчи кезекте энеге жүктөлөт.

Ошол эле учурда баланын атасы же башка туугандары жөнүндө, же окуянын кошумча жагдайлары турасында маалымат бейтарап маанайда берилип, үстүртөн эскертилип же таптакыр жок болушу мүмкүн. Эгер зоблуктан жабыр тарткан баланын ата-энеси эмгек мигранттары болсо, анда, эреже катары, жоопкерчиликсиз, таш боор энелер материалдык жыргалчылыкты көздөп балдарын таштап кетип жатат деген идея басылманын башкы өзөгүн түзөт. Коомчулук мындай жагдайда эмне үчүн жана кандайча биздин коомдо балдарга карата зомбулук мүмкүн экендигине карата айкын талдоо ала албайт жана, акыр-аягында, маселени чечүүнүн үстүндө сын көз карашта иштей албайт.

2

МНЕ УЧУН ГЕНДЕРДИК ТЕҢДИККЕ ЖАНА АДИЛЕТТИККЕ БАГЫТТАЛГАН УКУК КОРГООЧУЛУК КӨЗ КАРАШ МААНИЛҮҮ (GENDER EQUALITY AND EQUITY)?

- ▶ Глоссарий
- ▶ Медиадагы гендердик стереотиптер жана кыргыз ММКларында жарыяланган мисалдар
- ▶ Гендердик сезгич чагулдыруу жана стереотиптерге каршы аракет

«Гендер» - әркек менен аялдың социалдық жактан куралып түзүлгөн ролдорун билдируүчүү термин.

Бул ролдор социалдық, саясий, экономикалық жана маданий ынанымдар жана контекст менен аныкталышы мүмкүн. Дүйнөнүн көп жерлеринде аялдар «аялдың» ролдоруна байланып, өз мүмкүнчүлүктөрү жагынан жана үйдөгү, үй чарбасындагы жоопкерчиликтери менен чектелген. Ошону менен алар билим алуу жана өз оюн билдируү эркиндиги ж.б. укуктарын алуу мүмкүнчүлүгүнөн чetteтте калат. Мындај учурда коомдук мейкиндиете жана жашоонун башка тармактарында аялдардың үнү басылып угулбашы ыктымал. «Аялдардың ролу» жөнүндө коомдогу ишенимдер аялдардың укуктарынын олуттуу бузулушуна, анын ичинде ден соолукту сактоо, басынтуучулукка кабылбоо, коомдук турмушка аралашуу жана мүмкүнчүлүктөрдүн теңдештиги сыйктуу түпкүлүктүү адам укуктарынын бузулушуна алып келиши мүмкүн. Аялдарга сөз эркинидигин берүүдөн баш тарткан учурда бул дароо эле алардың укуктарын чектегендик болот жана, ага жараша, социалдық бийлик түзүмүндө аялдардың статусу төмөндөйт. Минтип бийлиktи жоготуу аялдардың жалпы укугуна, жашоо каражаттарына, билимиne жана ырайымсыз мамиледен эркин болуусуна түз таасир этет, жана ошол эле учурда бул укуктардың аялдар арасында бузулуу мүмкүнчүлүгүн олуттуу жогорулатат⁵.

Адам укуктарынын жалпы декларациясынан тартып Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт (ЖСУЭП) менен Экономикалық, социалдық жана маданий укуктар жөнүндө эл аралык пактыга (ЭСМУЭП) чейинки адам укуктары жөнүндө бардык эл аралык келишимдер аялдар менен эркектердин теңдиги жөнүндө жобону камтыйт, бирок аялдарга карата кемситүүчүлүктүү жоюу үчүн бул жетишсиз болуп чыкты.

1960-жылдардын ортосунда ЖСУЭП менен ЭСМУЭПтин кабыл алынганына карабай, аялдарга карата кемситүүчүлүктүү олуттуу түрлөрү – азыркыга чейин дүйнө боюнча жалпы көрүнүш. Андыктан глобалдык деңгээлде Аялдарга карата кемситүүчүлүктүү бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө конвенция (АКЖК)⁶ иштелип чыгып, анда аялдарга карата кемситүүчүлүктүү кенен мааниде жоюуга басымжасалган. Аталган келишимди 1979-жылды кабыл алып жатып мамлекеттер адам укуктарынын контекстинде аял укуктарына өзгөчө көңүл буруу зарылчылыгын моюнга алышкан. АКЖКда аялдарга карата кемситүүчүлүккө так аныктама берилип, жана ага жол бербөө үчүн мамлекеттер көрүшү керек болгон иш-аракеттер сүрөттөлөт. Бүгүн, бул конвенция кабыл алынгандан кийин кырк жыл өткөн соң аялдардың укуктарын сыйлоо жөнүндө сөздөр менен иш жүзүндөгү аракеттердин ортосунда айырмачылык бар экендине карабай, АКЖК бүтүндөй дүйнөнүн аялдары үчүн адилеттикти жана теңдикти талап кылуу үчүн бекем негизди камсыз кылат.

Адам укуктарын, гендердик теңчиликтин колдоо нугунда КР тарабынан ратификацияланган дагы бир документ – Иш-аракеттердин Пекин платформасы, анда гендердик теңдештиктин алдыга жылдыруу боюнча 12 багыттын бири катары «Аялдар жана ЖМКны» карайт.

⁵ Журналистикага укук коргоочулук көз караш, Вьетнам (The human rights-based approach to journalism: Training manual Viet Nam). С.18. Редакторлору: Gabrielle Beman, Daniel Calderbank; басып чыгаруучу: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education - Бангкок, 2008 - ISBN: 978-92-9223-228-3 - URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf000179185>. - Текст: электрондук (англис тилинен котурулган).

⁶ Кыргыз Республикасы Жогорку Кеңештин МЧЖнын 1996-жылдын 25-январындагы З N 320-1 токтому жана Жогорку Кеңештин ЭӘЖНЫН 1996-жылдын 6-мартындагы П N 257-1 токтому менен кошулган.

Аталган багыттын алкагында «Аялдар жана ЖМК» темасын бир нече аспектте кароо керектиги так айтылган:

- 1** | Жалпыга маалымат каражаттардында, анын ичинде медиа күн тартибин аныктоочу ЖМК ээлеринин арасында жана жетекчилик кызматтарында аялдардын болушу.
- 2** | Журналисттик жана жарнамалык материалдарда аялдардын бейнеси (ЖМКларда аялдар кандайча берилет).
- 3** | Социалдык топ катары аялдардын кызыкчылыктары ЖМКларда көрсөтүлүшү жана аялдардын турдүү топтору үчүн медиа каналдардын жеткиликтүүлүгү.

Гендердик теңчилик (gender equality) - бул аялдар менен эркектердин окшоштуктары менен айырмачылыктарын, алар аткаруучу социалдык түрдүү ролдорун коом тарабынан тең баалагандык, бул адамдын укуктары менен мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу үчүн бирдей шарттар аркылуу аял менен эркектин тең статуска ээ болуусу.

Гендердик адилеттик (gender equity) - бул аялдар менен эркектерге калыс мамиле кылуу процесси, бул аял менен эркектин тең орунду ээлешине тоскоолдук кылып жаткан тарыхый жана социалдык мүчүлүштүктөрдү, онтойсуз абалды жоюу үчүн атайын чарагаларды талап кылат. Гендердик адилеттик теңчиликке алыш келет⁷.

Гендердик сезгич маалыматтын жана медиалык бейнелердин\образдарды маселелери улуттук мыйзамдардын да башкы идеясы болуп эсептелет. Атап айтканда, 2020-жылга чейин Гендердик теңчиликке жетишүү боюнча стратегияда жана аны ишке ашыруу боюнча ЧУАларда медиадагы гендердик тең салмактуулук, болуп жаткандарды гендердик сезгич чагылдыруу маселелери – өнүктүрүү боюнча өнөктөштөрдүн иш-аракетиндеги стратегиялык багыттардын бири.

Гендердик теңчиликке жетишүү стратегиясын ишке ашыруу жолундагы башкы тоскоолдук болуп коомдо бар **гендердик стереотиптер** эсептелет.

Гендердик стереотиптердин биринчи тобу — бул аялдар менен эркектерге тиешелүү мүнөздөр, жеке инсандык өзгөчөлүк, жүрүм-турумдары жөнүндө стереотиптер. Буга, мисалы, «эркектердин баары акыл менен калчап иш кылат, аялдардын баары сезимге бат алдыра» тургандыгы жөнүндө стереотип.

Гендердик стереотиптердин экинчи тобу касается жыныстык тиешелүүлүгүнө жараша үй-бүлөлүк жана кесиптик ролдорду бекитүүгө тиешелүү. Аялдар үчүн башкы социалдык роль деп үй-бүлөлүк (энэ, үй жумуштарын аткаруучу), эркектер үчүн кесиптик ролдор жарыяланат.

Эркектерди кесиптик жетишкендиктери боюнча, аялдарды үй-бүлөсү жана балдары бар-жогуна жараша баалашат. Салт катары «дени соо» аял турмушка чыгып бала төрөшү керек жана анда болушу мүмкүн болгон бардык кызыкчылыктар бул үй-бүлөлүк ролдорго салыштырганда экинчи орунда турат деп эсептелет. Аялга жеке жашоо чөйрөсүндө — үйдө болуу, бала төрөө, үй-бүлөөдөгү мамилелер үчүн жоопкерчилик ыйгарылат.

⁷ «Татаал нерсе жөнүндө жөн гана: гендердик агартуу», окуу куралы. Автору: Шведова Н.И. (булагы: http://www.owl.ru/win/books/easygender/part1_2.html)

Эркектерге болсо коомдук турмушка катышуу, кесиптик ийгилик, үй-бүлөнүн материалдык камсыздыгы үчүн жоопкерчилик ыйгарылган.

Гендердик стереотиптердин үчүнчү тобу эмгектин мазмунундагы айырмачылыктарга байланышкан. Салт катары, аялдардын эмгеги аткаруучулук, тейлөөчүлүк мүнөзгө ээ болушу керек жана «аялдын табияттан болгон милдетин» өнүктүрүү: үй-бүлө мүчөлөрүн багуу, балдарды тарбиялап окутуу болуп эсептелет⁸.

Гендердик стереотиптердин иллюстрациясы

Эркектин иш столунда үй-бүлөсүнүн сүрөтү: салабаттуу, дурус адам	Аялдын иш столунда үй-бүлөсүнүн сүрөтү: ал үчүн үй-бүлөсү ишинен жорору турат
Эркектин иш столу кагазга толгон: анын иши абдан көп жана ал аябай тырышчаак	Аялдын иш столу кагазга толгон: анын иши чаржайыт жана өзү алаңказар
Эркеқ кесиптештери менен сүйлөшүүдө: ал иш маселелерин талкуулап жатат	Аял кесиптештери менен сүйлөшүүдө: ал ушакташып жатат
Эркеқ иш ордунда жок: ал кеңешмеде	Аял иш ордунда жок: ал күзгүгө каранып жатат
Эркеқ кеңседе жок: ал кардарлар менен жолукканы кеткен	Аял кеңседе жок: ал дүкөнгө чуркап кеткен
Эркекке карата адилетсиздик кылышты: ал ачууландыбы?	Аялга карата адилетсиздик кылышты: ал ыйладыбы?
Эркеқ өз жетекчиси менен түшкү тамактанууда: бул анын ишинде өйдөлөшүнө жакшы	Аял өз жетекчиси менен түшкү тамактанууда: экөөнүн ортосунда бир нерсе бар
Эркеқ иш сапары менен кеткен: бул анын ишинде өйдөлөшүнө жакшы	Аял иш сапары менен кеткен: буга күйөөсү эмне дейт?

⁸ Гендер жана ЖМК. Журналисттер үчүн окуу куралы. Б. 33-34. Авторлору: Сидорская И., Раду А. (булагы: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/107773/1/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D1%80%20%D0%B8%20%D0%A1%D0%9C%D0%98_%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%2C%20%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%83.pdf)

АЯЛ ЭМГЕК МИГРАНТТАРЫНА КАРАТА ЗОМБУЛУКТУ ЧАГЫЛДЫРУУ БОЮНЧА ЖМКларда КӨЗ КАРАШТАРДЫ ТАЛДОО

2011 – 2012-жылдардын аягында ЖМКларда кыргызстандан Россияга иштегени барган аял мигранттарга карата зомбулук жөнүндө дискурс өрчүп, ал кыргызстандык эмгек миграттарынын бири, анын жүрүм-турумун «ондогонго» аракет кылган кыргызстандык эркектерден турган топтун зомбулугуна кабылган Сапаргүл аттуу аял жөнүндө басылмалар менен Азаттык радиосунун берүүсүнөн башталган.

Медианы иликтөө көрсөткөндөй, аял эмгек мигранттарна карата зомбулук темасы КРдин ЖМКларында 2012-жылы активдүү өчүп, бирок жылдын аягында бул темага кызыгуу тараган.

Сапаргүлдүн тагдыры жөнүндө медиа «окуянын» өрчүшүндө медиа материалдардын аталыштары чагылдырган 6 көз карашлыкманы бөлүп кароого болот:

1-көз карашлыкма: Иш-аракеттерди жана катышуучуларды (Ким? Кимди? Эмнени? Кантип?) айтып берүүгө же себеп-натыйжалык байланыштарга (эмне эмнеге алып келди?) басым жасоочу, эмоциялык жактан обочолонгон аталыштар: «Атуулдар» кыздарды кордоп жатышат; Россияда «атуулдарды» кармашууда; Россияда кыргызстандык мигрант аялдарды жердеш «атуулдар» ырайымсыз кордошкон. Аталган категориядагы басылмалар түшүнүктөрдү жалпылоо принциби боюнча түзүлөт – кыргыз депутаттары, укук коргоочулар ж.б. Атооч жөндөмөсүндө көрсөтүлчү катышуучулар, акторлор – дайыма эркектер же эркек болушу керек деп божомолдонгондор («атуулдар», же алардын оппоненттери, мекендештер) экени мүнөздүү көрүнүш. Аял акторлор табыш же илик жөндөмөсүндө колдонулат, бул алардын пассивдүүлүгүн, көз карандылыгын, курал катары пайдаланылышиң көрсөтөт.

2-көз карашлыкма: Зомбулук аракеттери менен байланышсыз, орток мааниде түзүлгөн аталыштар: Миграциянын көмүскө жагы; Жыл сайын Россияга акча тапканы беш жүз мингे жакын мигрант кетет. Эки материал тең экономикалык рационалдуулукка кайрылып жана миграциялык стратегиялар жылына жарим миллион жаранын жоготуп жаткан өлкөгө же миграциядагы жарандарга канчалык чыгым алып келип жатканын «таразалого» аракет кылат.

3-көз карашлыкма: Түшүнүктөрдү кайсы бир максаттар менен алмаштырган аталыштар – кылмыштуу зомбулуктун маанисин төмөндөтүү, айыптууларды «алмаштыруу»: «Улутчулдар» кыргыз кыздарын сындап жамандашат; «Атуулдардын» кылыштары уландууда продолжаются; Аялдарды өзүн сүйгөнгө үйрөт; Москвада зомбулук токтойбу? Кыйноолордун ордуна – сындап жамандоо, айыптоо, кылмыштардын ордуна – тентектик, ал эми егер зомбулукка кабылган Сапаргүл өзүн жакшы көрө билсе, анды мындай каргашалуу окуяга туш келмек эмес – медиа материалдардын аталыштарынын мындай астыртан кыйытып берилген туюк маанилери фактыны бурмалап-буза турган медиа вирустардын принциби боюнча түзүлгөн.

4-көз карашлыкма: Криминалдык хроника түрүндө маалымат берүү үчүн түзүлгөн аталыштар: Садист – «атуулдардын» ким экендиgi аныкталды; Атуулдардын иши боюнча Кыргызстанда кылмыш иши козголгон эмес; Екатеринбургда Кыргызстандан келген кыздарды кордогондук үчүн шектелгендөр кармалды; Екатеринбургда кыргыз УКТтор жанданды. Криминалдык окуялардын кадыресе күндөлүк баяндамасы аялдарга карата болгон зомбулук окуяларын жымсалдап, андай окуяларды ар бир эле коомдо жетиштүү көп эле боло берчү кадимки кылмыштардын катарына кошот. Аталыштардын айрымдары айыпсыздык презумпциясы принцибин

тактоо менен, башкаларга караганда орундуураак тилди колдонушкан – «кордогондук үчүн шектелгендөр», башкалар анчалык этият эмес, анык билишет – кыргыз УКТ, садист – атуулдар... Берилип жаткан башкы ой: бул иш боюнча укук коргоо органдары иштеп жатат, демек кылмышкерлер өз жазасын алат.

5-көз карашлыкма: Аялдарды курмандыкка айландыруу: Интервью: Эмне үчүн депутат кыргызстандык жаш кыз-келиндердин чет өлкөлөргөчүгүсүна чек койгусу келет; Мигрант аялдардын тагдыры – улуттук трагедия; Сапаргүл: Мен жашаган жерим жок. Адамдар менен сүйлөшкөндөн корком...; Сапаргүлдүн монологу; Чындык издең чыркыраган Сапаргүл: «Мен атымды, абийиримды актагым келет». Аял – курмандык, ал моралдык жактан туруксуз жана өз кылгандары үчүн жооп бере албаган адамдан ар-намысы төбеленип, жашоодон кечкен бир жандыкка чейин абалда берилет. Материалдардын көпчүлүгүндө кездешүүчү жеке ат – Сапаргүл жалпы атооч катары колдонулат, дээрлик бардык материалдар аялдар менен болгон маектерге негизделген, б.а. бул – аялдардын өзүнүн ой-мүдөөсүн угуп, сезимдерин билүүгө жалгыз мүмкүнчүлүк. Аялдар эмне дешет? Бийликтө тургандардын ичинен бир аял «бийик адеп-ахлактуу» кыргыз аялдарын уят кылбаш үчүн жаш келин-кыздарды ээн-эркин жүрүүгө тыюу салгысы келсе, экинчиси намысын төбелеп-тепсегендик үчүн өч алсан дейт, үчүнчүсү болсо намысы төбеленген соң жашосу жашоо деле болбой калганын айтат.

6-көз карашлыкма: Кырдаалды же түшүнүктүү аныктоочу аталыштар: Россияда кыздарды өз билемдик менен жазалоо жана мамлекеттик органдардын жооп аракеттери. Бул аталыш зомбулук аракеттеринин маңызын юридикалык терминдер аркылуу так берет жана кызыккан катышкан тараптарды (стейхолдер) – укук бузууну чече ала тургандарды аныктайт. Чечимдерди кабыл алуучу башкы адамдардын катарына зомбулукка кабылгандардын өзү да, зомбулукчулар да кирбейт.

Ошентип, Кыргызстандын медиа басылмаларында берилген «билдириүлөрдүн» бардык категориялары жапа чеккендер өзү да, зомбулукчулар өзүлөрү да журналисттерди кызыктырбагандыгын белгилөөгө мүмкүндүк берет, интернеттерде видеосюжеттердин жана мигранттардын арасында зомбулук актыларынын өзү пайдалуу аялдык жана эркектик ченем үлгүлөрү жөнүндө стереотиптик түшүнүктөрдү бекемдөөнүн, аял менен эркекке карата стигманы бекитүү, миграция жана мигранттар ж.б. жөнүндө кеп куруунун себеби катары колдонулат.

Кыргызстандын ЖМК басылмаларынан мисал

Factcheck.kg порталында 2019-жылдын май айында жарыяланган BBC-нин кыргыз редакциясынын жана Sputnik.kg-нин сындалп жазылган басылмасы⁹.

BBC-нин сюжети «Орусияда кыргызстандык мигрант кыз-келиндер таштап кеткен алты баланы Кыргызстанга алып келиши. Учурда балдарын таштап кеткендердин ата-эне, туугандары издељүүдө» деген ат менен чыккан (Factcheck.kg-нин көрмөсү: «В Кыргызстан из России привезли 6 детей, брошенных кыргызстанскими женщинами-мигрантами»)

Материалдын аталышында эле энелер айыпталып, ал эми балдардын аталары сөз кылынган эмес. Сюжetteтте аталардын жоопкерчилиги жөнүндө кеп материалдын орто ченинде гана бир эле жөнүндө болот, ал эми «баласын таштап кеткен эне-аял» эки мүнөттүк видеодо 5 жолу айтылат. Ошону менен катар аялдар балдарын төрөт үйүндө таштап жатып, энеси катары өзүнүн маалыматын ташташа тургандыгы жөнүндө маалымат, алар балдарын таштап кетишинин себептери келтирилбейт.

1

⁹ «BBC жана Sputnik.kg материалдарына медиа сын, же Кыргызстандын ЖМКларындағы сексизм жөнүндө», 12-июнь, 2019. (булагы: <http://factcheck.kg/ru/post/228>)

2

Sputnik.kg бетинде жарыяланган материалда турмушка чыкканы жаткан кыздарга кеңештер берилген, анда эч укуксуз келиндин, үй кызматкеринин абалындагы аялдын бейнесин жаратуучу социалдык стигмалар, стереотиптик көз караштар камтылган. Басылмада булактар же цитаталар көрсөтүлгөн эмес, ал эми автордун пикири менен фактылар бири биринен ажыратылбаган. Мындайда каада-салтка таянуу көз жазгыруучулук болуп эсептелет жана гендердик стереотипти колдоочу материалды жазууну актабайт¹⁰.

3

Азаттык радиосунун «Бишкекке Москвадан КРдин жаран аялдары таштап кеткен ымыркайлар жеткирилди»¹¹ ат менен чыккан билдириүү соцтармактарда коомчуулуктун сыйнына калган (2019-жылы 28-майда чыккан. Кийинчөрөк макаланын аты бейтарап мазмундагыга алмаштырылганына карабастан («Бишкекке Москвадан кыргызстандыктар таштаган ымыркайлар жеткирилди»), макаланын лид деп аталчу бөлүгүндөгү биринчи сүйлөм мурунку эле: «Бишкекке Москвадан КРдин жаран аялдары таштап кеткен алты ымыркайды алып келишти». Мындай атальшта балдарын «таштап кетип жаткан» энелерди айыптоо ачык байкалат, ал эми балдардын аталары, о.э. эмне үчүн энелер чет өлкөдө өз балдарына кам көрө албастыгынын себеби же божомолдор жөнүндө сөз жок.

ГЕНДЕРДИК СЕЗГИЧ ЧАГЫЛДЫРУУ ЖАНА СТЕРЕОТИПТЕРГЕ КАРШЫ АРАКЕТ

Ошону менен катар, эгер журналисттик материал үй-бүлөсүн багып, айыкпас ооруга чалдыккан үй-бүлө мүчөсүн, жубайын же баласын камын көрүүнү өз мойнуна алган ата жөнүндө жазылган болсо, анда анын кадимки эле адамдык жана үй-бүлөлүк мамилелердин ченеми болуп эсептелчүү иш-аракеттери өзгөчө бир көрүнүш катары макталып-даңазаланат, жана бул гендерлик ролдор бөлүштүрүлүп бекитилген учурдагы патриархалдык түзүмдү дагы бекемдөөгө кызмат кылат: аталар акча табышы керек, ал эми үй-бүлөнү багып, үй жумушун кылуу – аялдын жүгү.

Материалды мындайча берүү аялдарга карата учурдагы гендердик стереотиптерди бекемдеши мүмкүн жана алардын кемсингөөчүлүк укугун бузат. Анан калса, бул коом мүчөлөрүнүн кыймыл-аракеттери терс жакка өзгөрүшүнө, мисалы, аялдарга карата агрессивдүү мамилелерге жана аларды кодулоолорго алып келиши ыыктымал (зобулукка кабылган балдардын энелерин чагылдыруу же сексуалдык кзомбулуука кабылгандарды айыптоо жөнүндө жогоруда келтирилген мисалдар сыйктуу).

Бул бөлүктө журналисттик иш үчүн маанилүү аспектилердин бири: гендердик белгиси боюнча кемсингүүчүлүккө жана терс стереотиптерге каршы туруу, этикалык аспектилер кенен каралат.

Американын массалык байланыш боюнча изилдөөчүү У. Липпман XX кылымдын 20-жылдарында киргизген социалдык стереотиптер түшүнүгү үкайсы бир объект жөнүндө эмоциялык маанингэ ээ жана өтө түрүктуу, схемалык түрдөгү, стандартталган түшүнүк дегенди билдириет¹².

¹⁰ «BBC жана Sputnik.kg материалдарына медиа сын, же Кыргызстандын ЖМКларындагы сексизм жөнүндө», 12-июнь, 2019. (булагы: <http://factcheck.kg/ru/post/228>)

¹¹ Азаттык радиосунун «Бишкекке Москвадан КРдин аял жарандары таштап кеткен ымыркайлар жеткирилди» деп аталган билдириүүсү 2019-жылдын 28-майында жарыяланган (булагы: <https://rus.azattyk.org/a/29966905.html?fbclid=IwAR0icZJ0W20L0mOXgPbClVvRXPWZYFvf6GSXOCougpZiVBLspn-WOsYTT-Y>)

¹² Гендер жана ЖМК. Журналисттер үчүн окуу куралы. - Б.32. Авторлору: Ирина Сидорская, Алина Раду (булагы: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/107773/1/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%80%D0%85%D1%80%D0%82%D0%A1%D0%9C%D0%98_%D0%A1%D0%8B%D0%80%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%2C%20%D0%A0%D0%B0%D0%84%D1%83.pdf)

3

ЭТИКА: АДАМ УКУКТАРЫ БОЮНЧА МАТЕРИАЛДАРДЫН ҮСТҮНДӨ ИШТӨӨНҮН АСПЕКТИЛЕРИ ЖАНА ЖАЛПЫ КЕҢЕШТЕР

- ▶ Адам укуктары боюнча материалдардын каармандарынан интервью алуу принциптери жана стандарттары
- ▶ Гендердик сезгич медиа тексттерин кантит жазууга болот

- ▶ Сылыктык жана сезгичтик зарыл
- ▶ Каармандардын гендери, АИВКИЖС болушу мүмкүндүгү, балдардын укугу, каармандардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн коргоого муктаждыгы сыйктуу коштоочу жагдайларды «зыян келтирбе» принцибинин жетекчилиги менен эске алуу.
- ▶ Эсициздерде болсун, журналист материалын түзгөндөн кийин кетет, ал эми окуянын каармандары ошол эле жерде, ошол эле чөйрөдө жашоосун улантат.
- ▶ Гендердик аспектилер: журналистердин аралаш тобунда иштөөгө жөндөмү барбы, күн мурунтан эле жаңылыш алынган пикир-оюнуз жокпу?
- ▶ Тандап алынган теманы чагылдырууда Сиз жетиштүү деңгээлде бейтарап мамиледе боло аласызыбы жана алдын ала калыптанган жаңылыш ой-пикриден оолаксызыбы?

Адам укуктары боюнча материалдардын каармандарынан интервью алууда¹³:

- ▶ Гендердик көйгөйлөрдү чагылдырууга баарынан мыкты ылайык келе турган ықмаларга жана журналисттик техникаларга көнүл бурунуз. Аялдарды кемсингүү көйгөйлөрүн чагылдырууда эркек журналист менен аял журналист бирде жоопторду алабы? Же тескерисинче, эгер сезгич тема боюнча интервьюну аял ала турган болсо, эркек киши ачык жооп береби?
- ▶ Маекти (интервью) каарман менен көзмө-көз жүргүзгөн артык. Топтук интервьюда адамдар бири бирине таасир кылышпайды жана анча ачык болбошу мүмкүн.
- ▶ Сиз каармандардын башынан өткөргөндөрү аркылуу көрсөткүнүз келген көйгөйдүн коом үчүн маанилүүлүгүн каармандарга түшүндүрүнүз.
- ▶ Баарынан мурун каарман менен аны материалда кандайча атоону же атын атоосуз бере турганыңызды макулдашып алыңыз.
- ▶ Эмне жана качан айттылды эле? Тактап жана кайра сураңыз, ошондой эле маалыматты кайчылаш текшерүү ыкмасын колдонунүз.
- ▶ Интервью маектеш үчүн да, журналист үчүн да жапаа көрсөткүдөй болушу ыктымалро.
- ▶ Сизде көп маалымат топтолушу мүмкүн, маектешиниздин айткандарына карап, ал кайсы сөздөрү өз аты менен, кайсылары анын атын атоосуз басылышына макулдугун жана кайсы маалымат басып чыгууга арналбастыгын (off-record) белгилеп алыңыз.

¹³ Журналистикага укук коргоочулук көз караш: окутуу үчүн колдонмо, Вьетнам (The human rights-based approach to journalism: Training manual Viet Nam). Б. 32-34. Редакторлору: Gabrielle Beman, Daniel Calderbank; басып чыгарган: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education - Бангкок, 2008 - ISBN: 978-92-9223-228-3 - URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000179185>. - Текст: электрондук (англис тилинен котурулган).

АДАМ УКУКТАРЫ БОЮНЧА ТЕМАЛАРДЫ ЧАГЫЛДЫРУУ БОЮНЧА КЕҢЕШТЕР

Адам укуктарыбоюнча маселелерди чагыдырууда төмөнкү аспектилерди эске алуу зарыл:

АДАМ УКУКТАРЫ МЕНЕН БАЙЛАНЫШ	КЕМСИНТПӨӨЧҮЛҮК
<ul style="list-style-type: none">▶ Сиздин аудитория көп учурда адам укуктарынын концепциясы жана ал эмнени билдири тургандыгы жөнүндө билбейт, андыктан концепцияны жатык тилде түшүндүрүү зарыл;▶ Социалдык маселелер жана адам укуктары боюнча маселелерди басып чыгарууда «адам укуктары» концепциясын материалдын башына, башкы сөздөргө жана тег түрүндө алып чыгууга болот – адамдар өз укуктары жана башка адамдардын укуктары жөнүндө Сиздин жардамыңыз менен биле алат.	<ul style="list-style-type: none">▶ Журналитикада адам укуктары принцибине багыттанган көз карашлыкмаларды колдонуу менен, коргоого муктаж топторду жана Сиз чагылдырып жаткан маселе же тема аларга кандай таасир кыла турганын дайыма эске алыңыз;▶ Маселе жөнүндө маалыматтар менен фактыларды бардык мүмкүн болуучу жерде издөөдө, маалыматты жалпылоосуз, гендер, этнос, социалдык-экономикалык статус, жаш-курак, ден соолук жагынан чектөөнүн бар-жогу ж.б. боюнча бөлбөстөн колдонунуз;▶ Адам укуктарына багытталган көз карашлыкманы колдонуу менен интервью алууда мүмкүн болуучу теңсиздикти эске алыңыз.

Өзүңүзгө бере турган суроолор:

- 1 | Мен интервью алып жаткан адам әкөөбүздүн ортобузда өкүмчүлдүк мамилелери кандай?
- 2 | Алар менден кооптонушу мүмкүнбү?
- 3 | Алар өзүлөрүнүн оюнча мен уккум келет деген жоопторду берип жатышабы?
- 4 | Алар өзүлөрүн ыңгайлую сезиши үчүн мен эмне кыла алам?

Эгер бир эле убакта бирден көп кишиден интервью алып жатсаңыз, алардын ортосундагы өкүмчүлдүк мамилелеринин өсүш-кыймылын эске алыңыз. Алардын ичинен бирөө калгандарынын көзүнчө өз көз карашын айтып жатып өзүн ыңгайсыз сезиши мүмкүнбү? Интервью берип жаткан адамдар жонүндө ойлонуңуз. Алар бир этностук топко киришеби? Бир гендерге тиешелүүбү? Социалдык-экономикалык статустары бирдейбү? Эгер Сиз анча ишенбесеңиз жана топтук интервью жүргүзүү же башка адамдардын көзүнчө интервью алуу зарыл болсо, топко кирчү адамдардын бир түрдүү бошун камсыздоого аракет кылышыз: гендери, этносу, жаш-курагы, социалдык-экономикалык статусу ж.б. бирдей болгону туура¹⁴.

¹⁴ Журналистикада укук коргоочулук көз караш: окутуу үчүн колдонмо, Вьетнам (The human rights-based approach to journalism: Training manual Viet Nam). Б. 26-27. Редакторы: Gabrielle Beman, Daniel Calderbank; издатель: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education - Бангкок, 2008 - ISBN: 978-92-9223-228-3 - URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000179185>. - Тексти: электрондук (англис тилинен котурулган).

ГЕНДЕРДИК СЕЗГИЧ МААЛЫМДОО БОЮНЧА КЕҢЕШТЕР

- ▶ Каармандар арасында да, эксперттер арасында да эркектер менен аялдарды жөнүндө маалымат тең болушуна көңүл буруңуз. Медиа үчүн дээрлик «көмүскөдөгү» адамдардын арасынdagы көп түрдүү каармандар (мисалы, улуу курактагы аялдар) өзгөчө көңүл бурууга татыйт.
- ▶ Аял менен эркектер түрдүү чөйрөлөрдөн, анын ичинде эркектер басымдуулук кылган (мисалы, саясат жана өкмөт, экономика жана ишкердик, коргоо жана чырчатактар, илим жана технологиялар, спорт ж.б.) чөйрөлөрдөн болушуна көңүл буруңуз.
- ▶ Аял менен эркектер жаңылыктарда эксперттер катары тең болушуна көңүл буруңуз. Атап айтканда, аялдарды «катардагы» жараптар же кайсы бир окуядан запкы жегендердин гана эмес, эксперттер менен кесипкөйлөрдүн катарына кошуңуз.
- ▶ Аялдарга же алардын көйгөйлөрүнө (мисалы, аялдарга карата ырайымсыздык, алардын укуктары, жетишкендиктери ж.б.) арналган материалдардын санына көңүл буруңуз.
- ▶ Ошондой эле гендердик тенденциялар жана тенденциялар маселелерин чагылдырып, конкреттүү окуялар, тийиштүү саясий жана мвйзам маселелери менен гендердик тенденции колдоочу программалар жөнүндө материалдарды берүү зарыл.

Гендердик стереотиптерден эркиндик жана ЖМКлардагы көп ченемдүүлүк

Өз ишиңизде стереотиптерден, анын ичинде аял менен эркектердин коомдогу ролун сексисттик чечмелелөөлөрдөн оолак болуңуз. Андан тышкary, каармандардын же катышкан адамдардын гендердик тиешелүүлүгүнүн негизинде, анын ичинде салттуу «аял-эркектин сырткы мүнөздөмөлөрү менен аял-эркектин ролуна» таянып божомолдобонуз. Гендердик белги боюнча, мисалы, фермерлер – эркектер, ал эми башталгыч класттын мугалими – аялдар же аялдар – үй жумушундагылар жана очок ээси сыйктуу кесиптик стереотиптештируүдөн оолак болууга аракет кылышыз.

Гендердик сезгич тилди колдонуңуз¹⁵

Гендердик сезгич тилди колдонууга аракет кылышыз: кайсы бир кесип жөнүндө кеп кылууда же жалпылап айтып жатканда «эркеек» деген түшүнүктү билдиричү сөздү гана эмес, ыңгайы келген учурда «кызыаял» дегенди билдиричү сөздөрдү колдонуңуз («эгер студент жигит (кызы) билим алып жатса жакшы, демек, ал кызыбала ийгиликке жетет», «жогору квалификациялуу пианист (кызы). Аялдарга да, эркектерге да тиешелүү гендердик-стереотиптүү туруктуу сөздөрдүн ордуна башка сөздөрдү издеңиз. Мисалы, аялды сүрөттөп жатып «алсыз\назык кызы» же бирөөнүн жубайына карата «мыкты жарымы» сыйктуу сүрөттөмөлөрдөн оолак болуңуз. Аялдарды алардын үй-булөлүк же жеке байланыштарынын негизинде эмес, өзүнөн өзү толук баалуу адамдар катары сүрөттөңүз. Аялдарды өз күйөөлөрүнүн «тиркемеси» катары көрсөтүүдөн оолак болууга аракет кылышыз¹⁶.

¹⁵ Гендердик сезгич чагылдыруу боюнча колдонмо (Guidelines for Gender Sensitive Reporting). Автору: Anita Ramšak. Басып чыккан: Institut Za Javnu Politiku (булагы: http://www.ekvilib.org/wp-content/uploads/2017/06/en_GUIDELINES_FOR_GENDER_SENSITIVE_REPORTING.pdf)

¹⁶ Ошол эле жерде.

ӨЗ МЕДИА-ӨНДҮРҮМҮҢҮЗДУ ГЕНДЕРДИК СЕЗГИЧТИК ЖАГЫНАН ТЕКШЕРИҢИЗ!

Маалымат булагы ким?

- ▶ Мамлекеттик органдардан жана ишкердик корпорацияларынан маалымат булактары канча?
- ▶ Алардын канчасы коомдук кызыкчылыктарды коргоочу прогрессивдүү топторго кирет?
- ▶ Алардын канчасы аялдар?
- ▶ Алардын канчасы аз сандуу топтордун өкулдөрү?

Материал кайсы көз карашта жазылган/түзүлгөн?

- ▶ Сиздин материал кимдин кызыкчылыгына кызмат кылат?
- ▶ Ал кызыкчылыктар өкмөттүн кызыкчылыктарына төп келеби?
- ▶ Ал кызыкчылыктар ишкердик корпорацияларынын кызыкчылыктарына туура келеби?
- ▶ Материал коомдун кызыкчылыгына кызмат кылабы? Анын кайсы бөлүгүнө?

Бул материалда эки жактуу стандарттар барбы?

- ▶ Карама-каршылыктуу стандарттар барбы? Мисалы жалгыз бой аталарга көбүрөөк боор оорушса, жалгыз бой энелер «ошону көрүшмөк» дегенди угушат.

Сиздин материалда стереотиптер барбы?

- ▶ Бул окуяда айрым топтор кандайча чагылдырылат?
- ▶ Тиги же бул топтун адамдарына дайыма бериле турган кайсы бир мүнөздөмөлөр барбы?
- ▶ Коомдук пикирге таасир кылбаш үчүн жетиштүү объективдүү тил колдонулабы?
- ▶ Аудитория өз пикирин жаратышы үчүн тилдин объективдүүлүгү жетиштүүбү? Маалымат контекстте берилгенби?
- ▶ Маалымат окурман өз пикирин өзү калыптандыргыдай контекстте берилгенби?

Графика же сүрөттөр мазмунга ылайык келеби?

- ▶ Сүрөттөр мазмунга карши келбейби?
- ▶ Алар материалдын мазмунун аудитория кабыл алуусун өзгөртүүгө таасир кылбайбы?¹⁷

¹⁷ Ошол эле жерде Б. 6.

4

ГЕНДЕРДИК СЕЗГИЧ БАЙЛАНЫШТЫН ТҮПКҮЛҮКТҮҮ ПРИНЦИПТЕРИ¹⁸

► Гендердик сезгич байланыштын принциптери

¹⁸ БУУӨПТҮН гендердик сезгич байланыш принциптери: Principles of Gender-Sensitive Communication UNDP Gender Equality Seal initiative. С. 2-6. Булалык англий тилинде: <https://www.undp.org/content/dam/jamaica/docs/gender/JM-AUG-29-UNDP%20Gender%20Seal-Principles%20of%20gender-sensitive%20communications.pdf>

1 | Аялдар менен эркектердин төң чагылдырылышын камсыз кылышыз

Аял менен эркектер корпоративдик медиа өндүрүмдөрдө жана билдириүүлөрдө бирдей деңгээлде угулуп жана көрсөтүлүшү керек. Пресс-релиздерде, окуяларда жана башка ббайланыш материалдарында эркектер тараптан да, аялдар тараптан да бирдей сандагы цитаталарды камсыз кылуу маанилүү. Андан тышкary, салттуу түрдө эркектердики деп эсептелчү чөйрөдө же ролдордо адистешкен аялдарды же тескерисинче чагылдыруу гендердик стереотиптерди бузууга кошумча салым болот. Мындан билдириүү, анын ичинде көрүүгө болотурган же текст түрүндөгү билдириүүлөр аудиториянын кабыл алусуна узак мөөнөттүк таасир кыла алат. Пресс-релиздерди, окуяларды жана башка материалдары даярдоодо аялдар менен эркектер тараптан көз караштарды кандайча билдириүүнүн кучагына алууну алдын ала пландалап, тактап алган маанилүү.

2 | Гендердик стереотиптерге каршы чыгыңыз

Биз тилди колдонушубуз көп учурда гендердик стереотиптерди күчөтөт, ал эмиаялдардын жана эркектердин ролдору жөнүндө божомолдор көп учурда гендердик стереотиптердин аркасында калыптанат. Мындан оолак болгон маанилүү, себеби гендердик стереотиптер аялдар менен эркектерди чектеп, алар жөнүндө жалган элестерди жаратат.

Кыздар менен аялдар, мисалы, уландар менен эркек кишилерге салыштырганда тартынчаак келет, аялдар – пассивдүү, эркектер болсо – активдүү деген сыйктуу божомолдорду жасабоонун мааниси өтө чоң. Так ошондой эле аялдын же эркектин жүрүм-турумуна же ой жүгүртүүсүнө карата стереотиптерди жаратуучу кептерден да оолак болуу керек. Мисалы, эркектер кызуу кандуу же ырайымсыз, аялдар сезимтал жана ыйлаак боло деген ырастоолор да гендердик стереотиптердин бекемделишине алып келе алат.

✗ Гендердик алдын ала жаңылыш текст	✓ Гендердик төң салмакталган текст
Окумуштуулар өз аялдары менен балдары жөнүндө көп унутушат.	Окумуштуулар өз үй-бүлөлөрү жөнүндө көп унутушат.
Даниэль менен Аида экөө төң иштейт; алаялына үй ишинде жардам берет.	Даниэль менен Аида экөө төң иштейт; үй ишин алар төң бөлүп жасашат.
Куруучу зыяндуу жумуштун өз ден соолугуна тийгизген кесепетин орто эсеп менен алганда 35 жашында сезет.	Жакынкы изилдөөлөр куруучу зыяндуу жумуштун өз ден соолугуна тийгизген кесепетин орто эсеп менен алганда 35 жашында сезет тургандыгын көрсөттү.
Эрежеге ылайык, төраганын орун басары долбоорду баалоо боюнча комитеттин ар бир отурумун өзүнүн өлкөлүк кеңесинде өткөрөт.	Эрежеге ылайык, төраганын орун басары мырза \ айым долбоорду баалоо боюнча комитеттин ар бир отурумун өзүнүн өлкөлүк кеңесинде өткөрөт.

3 | Четтетүүчү кептен оолак болунуз

Четтетүүчү кеп эркек да, аял да жөнүндө айтылып жатканда эркектерди билдириүүчү сөздөрдү колдонуу дегенди билдирет. Мындан көптүк түрдү колдонуу менен оолактаса болот.

 Гендердик алдын ала жаңылыш текст	 Гендердик тең салмакталган текст
Ар бир кызматкер киши, эгер чечимдерди кабыл алууда добушка ээ болсо, натыйжалуураак иштейт.	Кызматкерлер, эгер чечимдерди кабыл алууда добушка ээ болушса, натыйжалуураак иштешет.
Өз оюн жеткирүүнүн кыска, жөнөкөй жолдорун колдонуучу кызматкер кишинин сөзүнө кулак салгыла.	Өз оюн жеткирүүнүн кыска, жөнөкөй жолдорун колдонуучу кызматкерлердин сөзүнө кулак салгыла.
Урматтуу апалар, балдарыңар өз колдорун самын менен жакшылап жуушуна көз салгыла!	Урматтуу атаэнелер жана үй-бүлө мүчөлөргү, балдарыңар өз колдорун самын менен жакшылап жуушуна көз салгыла!

4 | Бирдей кайрылууларды колдонгула

Аялдар көпчүлүгү өнөктөш катары чагылдырып, ал эми жеке сапаттары жокко чыгарылат. Эгер зарылчылыгы жок болсо, аялды бирөөнүн жубайы, жесири же энеси катары тактоодон оолак болуу жакшы чечим. Ошол эле учурда аялдардын жеке артык көрүүлөрүн сыйлаган маанилүү (мисалы, материалдын каарманы болгон аял өзүнүн эне, жубай, жесир ж.б. катары ролуна басым жасагысы келген учурларда).

 Гендердик алдын ала жаңылыш текст	 Гендердик тең салмакталган текст
Эркек/материалдын каарманы жана анын жубайы.	Аялы менен күйөөсү, күйөөсү менен аялы, жубайлардын экөө тең.

5 | Гендердик тең салмактуулукту түзүңүз

Жазма жана оозеки байланыш продуктыларында кеп бирдиктери менен түшүнүктөрдүн «жалпы» жана жалпыланган маанилерин аңдап билүүнүн мааниси чоң. Жалпыланган кеп бирдиктери деп бул жерде эркектерди да, аялдарды да сүрөттөөдө колдонулчу зат атоочтор менен атоочтор түшүнүлөт. Кеп учурда андай сөздөр аял же эркек жөнүндө кеп болуп жаткандыгын анык көрсөтпөйт. Бул кеп учурда кесиптерлин атальшында болот: «инженер», «биолог», «химик», «доктор» аялды сүрөттөшү мүмкүн, бирок сөздүн өзүндө бул маани камтылган эмес. Ошондой эле айырмалап ажыратуучу, мисалы, «айымдар жана мырзалар» өндүү кайрылуулардын ордуна бардыгы үчүн жалпы кайрылууларды колдонгон артык («урматтуу кесиптештер/угуучулар /ж.б.»).

 Гендердик алдын ала жаңылыш текст	 Гендердик тең салмакталган текст
Кишинин таанып-билүүгө болгон умтуулусу аны укмуштуудай илимий ачылыштарга алып келген.	Адамзаттын\адамдардын таанып-билүүгө болгон умтуулусу аны укмуштуудай илимий ачылыштарга алып келген.
Бул долбоор райондун аялдары менен эркектеринин ишкердик көндүмдөрүн жашыртууга багытталат.	Бул долбоор райондун жашоочуларынын ишкердик көндүмдөрүн жашыртууга багытталат.

Отчеттуулук¹⁹

Журналисттер

- ▶ Адам укуктары боюнча маселелерди чагылдырууда материалды жаза баштардан мурун дайыма анык маалыматтарды жана талашсыз фактыларды чогултуңуз.
- ▶ Сиз интерью алам деп ниеттенген адам менен бириңиң жолу байланышканда кайдан экениңизди, эмне жөнүндө суроо бергіңиз келгенинжана эмне жөнүндө материал даярдап жатканыңызды айтканыңызга ынаныңыз. Ошондой эле маселени кандайча чагылдыра турганыңызды жана интервьюдан алган маалыматты кандайчы пайдаланарыңызды билдириңиз. Алар цитаталарды кандай жазууну каалашарын жана түз цитата түрүндө (тике сөз) колдонулушун каалар-каалабасын сураңыз.
- ▶ Маданий, саясий жана социалдык контекстке жана материалдын темасына кылдат болунуз. Мисалы, аялдардын көйгөйлору жөнүнө аялдардан интервью алууда, аял да интервью алышына мүмкүн болушунча аракет кылыңыз. Кайсы бир этноскокирген адамдардан интервью алууда да, егер сиз редактор болсонуз, алар менен иштеген журналист аларга жакын маданиятка ээ болушуна аракет кылыңыз, жана Сиз баарлашууда тишиштүү маданий контекстти сезе тургандыгыңызга ынаныңыз
- ▶ Интервью алууда Сиз менен маектешип жаткан адамдын коопсуздугу жөнүндө дайыма ойлонунуз. Егер интервью берип жаткан адамдар үчүн интервьюнун натыйжасында коркунуч же ырайымсыздык мамиле мүмкүн болсо, интервью алуу үчүн коопсуз жерди жана теманы чагылдырууда эч бир адамдын аты аталбастыгын камсыз кылыңыз. Егер алар Сизге маалымат берип жатып коопчуулуктарды сезбесе, аларга бул туурасында билдиришиңиз зарыл. Өз маалымат булактарыңызды коргоо жөн гана журналисттин кесипкөлүгүнүн эмес, адам укуктарынын да маселеси.

Мамлекет

- ▶ Мамлекет әл аралык укуктардын, адам укуктары боюнча кол коюлган документтер менен конвенциялардын алкагында өз милдеттемелерин аткарбаган учурда бул көйгөйдү өзүңүздүн журналисттик материалдар менен макалаларда чагылдырыңыз. Мамлекет әлге карата адам укуктарын сыйлоо, коргоо жана сактоо менен, өз милдеттемелерин аткарышына көз салып журналисттер «төртүнчү бийлик» милдетин аткарышы маанилүү.

Кызыгып тартылгандык жана катышуу

- ▶ Эгер коргоого муктаж адамдардын тобу жөнүндө материал жазып (же тартып) жаткан болсонуз, алардын учурдагы жана болочок коопсуздугун эске алыңыз, бул аларды добушу жана пикирлери угулушу үчүн маанилүү.
- ▶ Адам укуктарына багытталган көз карашлыкма бардык адамдардын катышуусун жана алардын укуктары менен мүмкүнчүлүктөрүн көңейтүүнү болжойт.
- ▶ Коргоого муктаж топтор жөн гана кайсы бир көйгөйлүү абал жөнүндө маалымат бербестен, өзүлөрү туш болгон маселелерди чечүүнүн кызыктуу ықмаларын сунуштай алышат.

¹⁹ Журналистикага укук коргоочулук ыкма, Вьетнам (The human rights-based approach to journalism: Training manual Viet Nam). Б. 27-28. Редакторлору: Gabrielle Beman, Daniel Calderbank; басып чыгарган: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education - Бангкок, 2008 - ISBN: 978-92-9223-228-3 - URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000179185>. - Текст: электрондук (англий тилинен котурулган).

Мүмкүнчүлүк укуктарын кеңейтүү

- ▶ Интервьюга катышкан адамдардын коопсуздугуна эч коркунуч жок болгон учурда, алар андан ары маалымат бериши учун ыңгайлуу шарттарды түзүүгө аракет кылышыз. Зарыл болсо, адамдар көйгөй пайда болгон учурда аны чагылдырууда колдоо көрсөтө турган, адам укуктары боюнча маселелердин үстүндө иштөөчү журналист менен кантип байланышуу керекти жөнүндө аларга маалымат бериниз²⁰.

**Профессор Доф Шинар (Dov Shinar), Нетания колледжинин
Чыр-чатақты, чогушту жана тынчтыкты чагылдыруу
борборунун жетекчиси, тынчтык журналистикасын
концепциялоочу беш кадамды сүрөттөйт:**

- ▶ Чыр-чатақты чындыкка жатуучу терминдер менен, аудиторияга түшүнүктүү чагылдыруу үчүн, чыр-чатақтын калыптануусунун себептерин жана контексттин изилдеңиз, ошондой эле ар бир тарап үчүн себептерин жана варианттарын элестеткиле.
- ▶ Тирешүүнүн лидерлерин гана эмес, бардык катышкан тараптардын добуштарын бергиле.
- ▶ Чыр-чатақты чечүү, өнүгүү, тынчтыкты куруу жана тынчтыкты колдоо үчүн бардык булактардан алынган тапкычтык идеяларды бергиле.
- ▶ Калптын, бардык тараптардан болчу айыпкерлерди жашыруу аракеттеринин бетин ачкыла, жана чечимдерди кабыл алууда кетирген каталардын, түрдүү топторго кирчү жарандарга келтирилген запкылардын бетин ачкыла²¹.

²⁰ Ошол эле жерде. Б. 28.

²¹ Peace journalism – how media reporting affects wars and conflicts (2013), булагы: www.kvinnatillkvinn.se

5

ЗОМБУЛУКТУУ ЭКСТРЕМИЗМДИ ЖАЙЫЛТУУГА МЕДИА САБАТТУУЛУК АРКЫЛУУ КАРШЫ ТУРУУ

- ▶ Глоссарий
- ▶ Медиа сабаттуулук аркылуу зомбулуктуу экстремизмди алдын алуу аракеттенүүнүн теориялык негиздери
- ▶ Мыйзам жана жоопкерчилик
- ▶ Зомбулуктуу экстремизмдин жайылтылышын таанып билүү жана медиа сабаттуулук аркылуу ага каршы туруу

Чыр-чатақтын гендердик аспекттери олуттуу экендигин моюнга алуу менен, эл аралык коомчуулук чыр-чатақтын аялдар менен кыздар үчүн кесепеттерин четтетүү жана тыңчтык процесстеринин бардык деңгээлдеринде катышуусун кеңейтүү максатында аялдар, тыңчтык жана коопсуздук жөнүндө эл аралык ченем негиздерин түзгөн. 2000-жылдын октябрында Бириккен Улуттар Уюмунун Коопсуздук Кеңеши «Аялдар, тыңчтык жана коопсуздук» деп аталган 1325 Резолюцияны кабыл алган, анда куралдуу чыр-чатактардын аялдарга таасиринин айырмаланышы, ал турсун бөтөнчөлүгү таанылат.

БУУ ККнын 1325 Резолюциясы гендердик келечекти кабыл алуу туруктуу тыңчтыкка жетишүү үчүн канчалык зарыл экендигин көрсөтүүчү саясий негиз болуп эсептелет. Резолюция чыр-чатактардын алдын алып жана чечүү үчүн тыңчтык сүйлөшүүлөрүндө, тыңчтыкты курууда, тыңчтыкты колдоодо, гуманитардык жардам көрсөтүүдө жана чыр-чатактардан кийинки кайра түзүүдө аялдар олуттуу роль ойной тургандыгын ырастайт.

1325 Резолюция кабыл алынгандан кийин гендердик көз караштарды эске алуу менен тыңчтыкты жана коопсуздукту бекемдөөгө багытталган башка ченем документтери²² кабыл алынган.

Тыңчтык жана коопсуздук маселелеринде эң маанилүү болуп чыр-чатақ жана зомбулук тушунүктөрү эсептелет. Төмөндө таблицада чыр-чатақ менен зомбулуктун айырмачалыктары кенен берилген.

Чыр-чатақ – бул социалдык өзгөрүүлөрдүн сөзсүз болуучу аспекти, социалдык өзгөрүүлөр менен курчап турган чөйрө жарата турган кызыкчылыктардын, баалуулуктардын жана ынанымдардын бир түрдүү эместигин билдириүү. Бардык эле чыр-чатактар зомбулуктуу боло бербейт. Зомбулук чыр-чатақтын күчөшүн көрсөтүүчү же билдириүүчү жол. Зомбулук физикалык, психикалык, социалдык зыян алып келүүчү жана же элге өзүнүн адамдын мүмкүнчүлүктөрүн толук ишке ашырууга жол бербей турган иш-аракеттерден, сөздөрдөн, мамилелерден, түзүмдөрдөн же тутумдардан турат.

Чыр-чатактар диалог жана көйгөйдү биргелешип чечүү сыйктуу конструктивдүү, зомбулуксуз каражаттар менен билдирилиши мүмкүн. Б.а. зомбулук зарыл жана сөз боло турган нерсе эмес, демек, зомбулуктун алдын алууга болот.

Чыр-чатақ	Зомбулук
Чыр-чатақ адамдардын баарлашуусунун кадимки бөлүгү.	Зомбулук адамдардын баарлашуусунун жана өз ара аракеттешүүсүнүн кадимки бөлүгү эмес.
Чыр-чатақ социалдык чындыктын жана адамдардын өз ара аракеттешүүсүнүн сөзсүз болуучу аспекти.	Зомбулук сөзсүз боло турган нерсе эмес. Анын алдын алын же андан оолак болсо болот.
Чыр-чатақтын максаты – макул эместилик жөнүндө жана атаандаш кызыкчылыктар менен максаттар жөнүндө билдириүү.	Зомбулуктун максаты башкаларды басынтуу жана зыян келтирүү.
Чыр-чатақты кызматташуу, көйгөйдү чечүү жана өз ара келишүү аркылуу чечсе болот. Чыр-чатақтын бардык тарараптарын канааттандыра турган утушсуз жана интегративдүү чечимин тапса болот.	Зомбулукту колдонгон учурда утушсуз натыйжа болушу мүмкүн эмес.

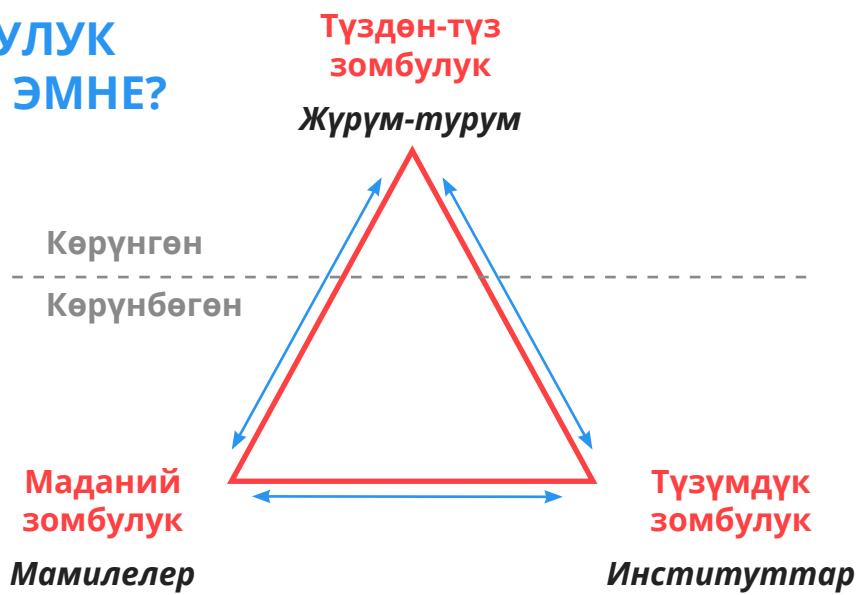
²² 2018-жылга карата БУУ ККнын 8 резолюцияс кабыл алынган²¹ Peace journalism – how media reporting affects wars and conflicts (2013), булагы: www.kvinnatillkvenna.se

Чыр-чатаң	Зомбулук
Чыр-чатаң туу мамилелер контекстти жағынан айырмаланганына карабай, алар бийликтин адилетсиз мамилесин камтышы мүмкүн, чыр-чатаң тарараптардың күчтөрү бирдей болгон кентекттө жүрүшү ыктымал.	Зомбулуктун башкы белгиси – чырдашкан тарараптардың күчтөрү тең эместиги.
Чыр-чатаң он натыйжалуу болушу мүмкүн.	Зомбулук дайыма кыйроо жана жоготуулар менен коштолот.
Чыр-чатаңтын баскычтары, деңгээлдери жана себептери бар, алар сөзсүз эле түз тирешүүгө алып келе бербейт.	Зомбулуктун баскычтары, деңгээлдери жана себептери бар экендине карабай, алар, эреже катары, конструктивдүк мүнөзгө ээ эмес, кайталанып туруучу терс кыймыл-аракеттер менен мүнөздөлөт.

Булагы: Handbook for Reporters on Women, Peace and Security: Practicing Gender-responsive Reporting In Conflict Affected Countries In Africa²³.

Чыр-чатаң менен зомбулукту түшүнүүдөгү башкы теориялардың бири норвегиялык социолог Йохан Галтунг тарабынан иштелип чыккан. Ал өз концепциясын түзүмдүк зомбулук теориясы деп аталган. Галтунгдун теориясынын негизинде «зомбулуктун үч бурчтугу» түшүнүгү жатат, анда «көрүнүп турган бөлүгү» (зомбулуктуу аракет, түз зомбулук) жана «көрүнбөгөн бөлүгү» бар.

ЗОМБУЛУК ДЕГЕН ЭМНЕ?

Көзгө көрүнбөгөн бөлүгү маданий эрежелер менен ырастоолорду, ал эми түзүмдүк бөлүгү социалдык түзүм тарабынан калыптануучу карама-каршылыктарды камтыйт.

²³ Handbook for Reporters on Women, Peace and Security: Practicing Gender-responsive Reporting In Conflict Affected Countries In Africa. www.unwomen.org/ <http://awctn.unwomen.org/en>

Зомбулук, эгер бирөө тарабынан жасалса, түз деп аталац. Бириң-серин түз зомбулук актылары саясий чечимдерден жана экономикалык келишүүлөрдөн болот. Саясий жана экономикалык түзүмдөр өз ара бири бириң аныктайт. Бирок алардын артында бир аракеттерди мыйзамдаштырып, экинчилерин мыйзамсыз кылуучу маданият турат.

Маданий зомбулук — жалган ой-себептердин, жеңиштерди чечмелөөлөрдүн ж.б. түз зомбулукту актоого кызмат кыла турган бардык нерселердин топтому. Ал стереотиптерди, касташ тараапты адамдык руханий жакшы сапаттардан ажыратуучу даяр мүнөздөмөлөрдү жана чыр-чатақка мүнөздү каршы коюуларды (ким биз менен болбосо, ал бизге каршы) колдонушу менен айырмаланат. Зомбулуктун пайдасы жөнүндө пикир да, Галтунгдун ою боюнча, өзү эле зомбулук маданиятын жаратып, социалдык түзүмдөр зомбулук менен гана өзгөрүшү мүмкүндүгүн танат. Түз эмес — түзүмдүк зомбулук пикирлерден эмес, социалдык түзүмгө (адамдардын, коомдордун, топтордун, биримдиктердин, аймактардын ортосундагы мамилелерге) жараша болот. Түз эмес зомбулук коомдогу объективдүү түзүмдүк мамилелерден келип чыгат. Сырткы түзүмдүк зомбулуктун башкы эки түрү саясат менен экономикадан белгилүү. Бул репрессия (басуу) жана эксплуатация. Мунун баарынын артында маданий зомбулук турат: символикалык — диний, идеологиялык, тилдик, илимий, укуктук, ЖМК, билим тутумдары — түз жана түзүмдүк зомбулукту мыйзамдаштыруу милдетин аткарат²⁴.

Бул маданияттан чыгуу жолу, Галтунгдун пикири боюнча, бул демократия, зомбулуксуздук саясаты, тынчтык маданияты, диалог. Галтунг терс жана оң маанидеги тынчтыкты айырмалайт.

Терс тынчтык - бул зомбулуктуу чыр-чатактардын жоктугу менен мүнөздөлүүчү абал, БИРОК анда:

- ▶ Адилетсиздик жок, мисалы, адам укуктары бузулат, укук үстөмдүгү начар же такыр жок.
- ▶ Тендершилдик жок, мисалы, кемсингүүчүлүк, социалдык, саясий же экономикалык маргиналдашуу бар.
- ▶ Анча байкалбашы мүмкүн болгон зомбулуктун башка түрлөрү, мисалы, физикалык же вербалдык зомбулук, же үйдө жана мектепте зомбулук коркунучу.

Мындай абалды оң жана туруктуу тынчтык деп атоого болбайт, жана маселени чечпеген учурда бул жагдай көмүскө абалда сактала бериши ыктымал жана зоблуктуу чыр-чатактын жаңы түрмөгү үчүн негиздерди жаратат.

Оң тынчтык – бул зомбулук жок, ошондой эле социалдык адилеттик бар абал, бул коомдун ар бир мүчесү (гендерине, жашына, ден соолук абалына, колунда бар-жогуна, этнос же дин жагынан тиешелүүлүгүнө карабай) төмөнкүлөрдү сезет дегенди билдирет:

- ▶ Саясий эркиндик жана катышуу.
- ▶ Коркуудан жана коркунучтан эркиндик.
- ▶ Адилет соттун, кызматтардын, тиричилик каражаттарын жана ресурстарды пайдаланууга бирдей мүмкүнчүлүк.
- ▶ Ачык-айкын жана отчеттуу башкаруу.
- ▶ Арыйздарды кароо жана талаштарды чечүү жол-жоболорунун болушу.
- ▶ Сырткы таасирлердин баарынан аз көз карандылык \ аларды жеңүү жолдорунун болушу.

²⁴ Н. Федотова. Конфликты, идентичность и диалог. Гуманитарные науки: теория и методология: Чыр-чатактар, окшоштук жана диалог. Гуманитардык илимдер:теория жана методология. 2011 №3

Адилетсиздиктингин, калыс соттун, теңдиктингин жоктугу жана зомбулук маданиятынын жайылтылыши радиализм, зомбулуктуу экстремизм сыйктуу көрүнүштөрдүн пайда болушун шарттайт жана терроризмге алыш келет.

Чыр-чатақты талдоонун бир катар аналитикалык инструменттери бар, алардын ичинен түпкүлүктүүлөрү болуп «көйгөйлөр дарагы» жана «стейкхолдерлер картасы» эсептелет. Чыр-чатақты ар бир медиа кызыматкари өзү түшүнүп жана аудиторияга түшүнүүгө жардам бериш үчүн талдоо жүргүзгөнү маанилүү:

- ▶ Чыр-чатақтын бир эле себеби болбайт, адатта бул түрдүү факторлордун айкашы.
- ▶ Ар түрдүү драйверлер менен оюнчулардын ортосундагы өз ара аракетти түшүнүүгө жардам берет.
- ▶ Кимdir бирөө алдыга жылдырып же колдоп жаткан чечимдер чыр-чатақтын драйверлерине басым жасап жана натыйжалуураак таасир кылышына мүмкүндүк берет.

Көйгөйлөр дарагы – (чыр-чатақты) талоонун инструменти, үлгүсү, ал көйгөйлөрдү айкын атап, алардын ортосундагы себеп-натыйжалык байланышты аныктоого мүмкүндүк берет. «Көйгөйлөр дарагы» тамырдан, сөңгөктөн жана бутак-жалбырактардан турган көйгөйлүү кырдаалдын үлгүсү болуп эсептелет. Тамыр – бул көйгөйдүн «тамырлары», анын келип чыгышына алыш келген жана болушун шарттоочу себептери. Эгер тамырын кыйса, чыныгы дарак өлүп калат. Эгер көйгөйлөр дарагы үлгүсүнүн себебин четтесе, көйгөй жоюлат. Сөңгөк – бул көйгөйдүн өзүнүн сүрөттөмөсү же эң башында табуу сунуш кылышынчы негизги көйгөй. Ал эми бутак-жалбырактары – бул анын болушу алыш келе турган кесептөр. Эгер дарактын бутак-жалбырактарын кыйып салса, сөңгөгү баары бир кала берет – көйгөй жоголбайт.

Стейкхолдерлердин картасы – бардык оюнчуларды (чыр-чатақтын тараптарынын) түрдүү кызыкчылыштарын, көз караштары менен мамилелерин талдап жана көргөзмөлүү чагылдыруу жолу.

«РАДИКАЛИЗМ, РАДИКАЛДАШУУ» ТҮШҮНҮКТӨРҮНҮН АЙЫН АНЫКТАМАСЫ ЖОК. МЫЙЗАМ ЖАНА ЖООПКЕРЧИЛИК

Эл аралык укукта экстремизмге карата жалпы кабыл алынган бирдиктүү аныктама жоктугуна карабай, бул термин эл аралык деңгээлде жана көптөгөн мамлекеттердин, анын ичинде Кыргызстандын мыйзамдарында колдонулат.

КРде зомбулуктуу экстремизмди жайылткандык жана зомбулуктуу экстремизмдин материалдарын жайылткандык үчүн мыйзам актылары бар.²⁵

Экстремисттие иш-аракет (экстремизм) - бул:

1) коомдук бирикмелердин диний уюмдардын же башка ишканалар менен мекемелердин, о.з. менчикин түрүнө карабай жалпыга маалымат каражаттарынын, же жеке адамдардын Кыргыз Республикасынын конституциялык түзүлүш негиздерин зомбулкутуу озгөртүүгө жана өлкөнүн бүтүндүгүн бузууга; Кыргыз Республикасынын коопсуздукун согулундатууга; бийликті басып алыш жана бийлик ыйгарымдарын ээлеп алууга; мыйзамсыз куралдүү топторду түзүүгө; террористтик аракеттерди жүргүзүүгө; расалык, улуттук (этностор аралык) же диний чыр-чатақты, о.з. зомбулук же зомбулукка чакырык менен байланышкан социалдык чыр-чатақты жандырууга; улуттук абройду басмырлоого; массалык башаламандыкты, бейбаштык аракеттерди жана идеологиялык,

²⁵ Экстремизмге карши туруу боюнча мыйзам актыларынын кийинки редакциялары Кыргыз Республикасынын «Терроризмге жана экстремизмге карши туруу тармагындағы айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» мыйзамында чагылдырылган (булагы 2019-жылдын 7-июнунда карата: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111441?cl=ru-ru>)

саясий, расалық, улуттук (этностук) же диний жек көрүүчүлүктүн же кастыктын себебинен, о.э. кайсы бир социалдык топко карата жек көрүүчүлүктүн же кастыктын кыйратуучулук аракеттерин жаратууга; бөтөнчөлүктү, үстөмдүктү же жарандарды диний, социалдык, расалық, улуттук (этностук) тилдик өзгөчөлүгүнө жараша толук кандуу эместигин жайылтууга багытталган иш-аракеттерди пландоо, уюштуруу, даярдоо жана ишке ашыруу боюнча аракеттер;

2) Нацисттик атрибуттарды же символдорду, же нацисттик атрибуттарга же символдор менен чаташтырууга мүмкүн болгон деңгээлде атрубуттарды же символдорду жайылтуу жана коомго алып чыгып көрсөтүү;

2-1) экстремисттик уюмдун атрибуттарын же символдорун жайылтуу;

3) аталган иш-аракетти же иш-аракеттерди аткарууга ачык чакырыктар;

4) аталган иш-аракетти каржылоо же аталган иш-аракеттердин ишке ашырылышина же аткарууга көрсөткөн башка көмөк, анын ичинде аталган иш-аракетти ишке ашыруу үчүн каржы каражаттарын, кыймылсыз мүлкүү, окуу, полиграфиялык жана материалдык-техникалык база, телефон, факсимилдик ж.б. байланыш каражаттарын, маалымат кызматтарын, башка материалдык-техникалык каражаттарды берүү.

(КРдин № 150 «*Экстремисттик аракеттерге каршы аракет көрүү жөнүндө» мыйзамы,*
17-август, 2005, 1-берене)

Диний экстремизм – диний риториканы колдонуу менен зомбулукту, учурдагы тартиппи мыйзамсыз өзгөртүүгө багытталган радикалдык аракеттерди жактоочулук, мамлекеттин, коомдун жана инсандын бүтүндүгүн жана коопсуздугун бузуу (Кыргыз Республикасынын 2014-2020-жылдарга карата Дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы).

Мамлекеттик улуттук саясат концепциясында саясий, этностук жана диний экстремизм айырмаланат.

- 1** Саясий – мамлекеттик түзүлүштү жана учурдагы саясий тартиппи кескин өзгөртүүгө умтулат;
- 2** Этностук – бир улуттун кызыкчылыгын коргоого, анын артыкчылык ордун жана үстөмдүгүн орнотууга багытталат;
- 3** Диний – башка диндердин өкулдөрүнө карата чыдабастык мамиле кылуудан көрүнөт.

КРдин мыйзамдарында радикализм, радикалдашуу түшүнүктөрүнүн расмий аныктamasы жоктугуна карабастан, бул терминдер айрым ЧУАларда, атап айтканда Кыргыз Республикасында динге ишенүү эркиндиги жана диний уюмдар жөнүндө 2008-жылдын 31-декабрындагы КРдин № 282 мыйзамында; Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн Экстремизмге жана терроризмге каршы туруу боюнча программынын ишке ашыруунун 2017-2022-жылдарга карата иш-чаралар планында ж.б. активдүү колдонулат.

Радикализм — түп-тамырынан бери өзгөртүүгө умтулууну чагылдыруучу, идеологиялык максаттарды жана аларга жетишүү каражаттарын камтыган жалпылоочу категория²⁶.

²⁶ Лопушанский, И. Н. Радикализм: теория и практика : учебное пособие для магистратуры: Радикализм: теория жана практика: магистратура үчүн окуу куралы / И. Н. Лопушанский. — 2-бас., кайра иш., tol.. — Санкт-Петербург : Санкт-Петербург юридикалык институту (филиал) Россия Федерациисынын Башкы прокуратура академиясы, 2016. — 48 б. Булагы: http://www.procuror.spb.ru/izdanija/2016_03_03.pdf

6

ЗОМБУЛУК ЭКСТРЕМИЗМИН ЖАЙЫЛТУУNU КАНТИП БАЙКООГО БОЛОТ ЖАНА АГА КАНТИП КАРШЫ ТУРУУ КЕРЕК?

- ▶ Зомбулук экстремизминин белгилери
- ▶ Зомбулук экстремизмин жайылтууга каршы туруу ыкмалары

Зомбулук экстремизми ар кандай себептердин жыйынтыгынан улам келип чыгат, алар шарттуу түрдө эки топко бөлүнөт:

Тұртқу берүүчү: социалдык теңсиздик, билим алууга мүмкүнчүлүктүн жоктугу, басмырлоо, укук жана әркиндиктерди чектөө жана башка.

Өзүнө тартып алуу: таасирдүү пропаганда, ынанымдуу сүйлөө жана экстремисттик топко кошуулусу учурунда финанссылык, социалдык, же макамдык жактан колдоо берүүнү убадалоо сыяктуу факторлор.

Ошондой эле өлкөдөгү туруксуздук, коррупция, мыйзамдын иштебегендиги сыяктуу контекстуалдык факторлор да бар²⁷.

ЗОМБУЛУК ЭКСТРЕМИЗМИНИН БЕЛГИЛЕРИ

Зомбулук экстремизмин жайылтуу таасирдүү жана жагымдуу түрдө, аудиториянын сезимине таянуу менен фактыларды манипуляциялап, маалыматты бурмалап, чындыкка жатпаган маалыматтар чынга аралаштырылып берилет жана потенциалдуу аудиторияга багытталат.

ЗОМБУЛУК ЭКСТРЕМИЗМИН ЖАЙЫЛТУУГА КАРШЫ ТУРУУ ҮКМАЛАРЫ

«**Зомбулук экстремизмине каршы туруу** – бул айрым адамдарды, же алардын тобун радикалдашуудан, күжүрмөн экстремисттердин тобуна кошуулусунан жана социалдык, экономикалык, диний, же саясий максаттарга жетишүүдө идеологиялык мотивацияланган зомбулукту пайдалануудан баш тартууга үндөө боюнча ишмердүүлүк»²⁸.

²⁷ Зомбулук экстремизминин алдын алуу боюнча методикалык колдонмо (түп нуска: A Teacher's Guide on the Prevention of Violent Extremism), 12-13-бет. Бириккен Улуттар Уому тарабынан билим берүү, илим жана маданият маселеси боюнча 2016-ж. жарыяланган, 7, Place de Fontenoy, 75352, Paris 07 SP, France :copyright: UNESCO, 2016.

Аталган жарыялоо Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (CC-BY-SA 3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>) лицензиясы аркылуу ачык түрдө сунушталууда. Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме: <https://gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/160009rus.pdf>. аркылуу жеткиликтүү.

²⁸ Зомбулук экстремизмине каршы туруу: концепциялар, программаларды иштеп чыгуу жана алдыңкы практикалар боюнча киришүүгө жетекчилик; Борбор-Азия аймагы учүн адаптацияланган, орус тилинде басылган («Поиск общих интересов» КЭУ, 2019-ж.). 12-бет. Текстти даярдаган: Даллин Ван Лёвен; Рецензенттер: Лена Слахмюльдер, Ирэнэ Бельмонт, Карлотта Нанни, Кристина Маттеи, Сара Зайгер, Лайла Эль-Сайед, Уедад Аль-Хассен, Эмиль Жээнбеков, Кенешбек Сайназаров, Индира Асланова, Майя Джиззини, Лакшитха Саджи Прелис жана Солви Карлссон. Дизайн жана басылманы версткалоо: Мелиssa Пей. Аталган иш AttributionNonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License эл аралык лицензиянын шартында жайылтылат.

Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме: URL: https://www.sfcg.org/countering-violent-extremism/SFCG-Countering_Violent_Extremism-An_Introductory_Guide_Russian.pdf

- ▶ Санариптик сабаттуулукту чындоо;
- ▶ Сунушталган маалыматты текшерүү (фактчекинг);
- ▶ Манипуляцияланган жана фейк маалыматтарды төгүнгө чыгаруу;
- ▶ Альтернативдүү чакырыктарды сунуштоо²⁹;
- ▶ Сындалп ой-жүгүртүүнү өнүктүрүү жана аны пайдалануу. Зомбулук экстремизмин жайылткан маалыматты сындалп ой-жүгүртүүдө сындалп талдоого алуу ишке ашат³⁰.

Зомбулук экстремизмин жайылтуу реалдуу, же болжолдонгон окуяларга негизделген идеологиялык, саясий, моралдык жана социалдык баяндамалардын аралашмасынан турат. Натыйжада чын-төгүнү аралашкан, адаштыруучу маалыматка жана заговор теориясына таянган, адамдардын эмоциясына басым жасаган жөнөкөйлөштүрүлгөн идеологиялык картина сунушталат³¹.

Буга каршы туруу үчүн журналисттер жана мамлекеттик органдардын пресс-кызматтары зомбулук экстремизмине чакырык камтылган маалыматтарды жиктеп, бөлүштүрүүсү керек: маалыматтын чын тарабын аныктоо жана анын апартылган, бурмаланган жана жалган жагын көрсөтүү. Маалыматтын булагын верификациялоо жана чабуул кылган маалыматтарды жайылтуу да зомбулук экстремизмин жайылтууга каршы күрөштүн ыкмасы болуп саналат.

Зомбулук экстремизмин жайылтуучу маалыматтардын жүзүн ачуу менен катар аудиторияга ондуу мамиле менен альтернативдүү баяндаманы сунуштоо керек. Бул бирөөгө «каршы» дегендөн көрө, конструктивдүү нерсе «үчүн» багыттамалары аркылуу байланыш түзүүнү өзүнө камтыйт. Мындай байланыш экстремизмди жайылтууну төгүнгө чыгарууга багытталган ачык контр-маалымат болуп саналбайт, бирок ар-кыл пикир жана ишенимдердин тынчтыкта жашоосунун жагымдуу мүмкүндүгүн чагылдырат³².

Социалдык тармактардагы коммуникация жогоруда аталган факторлор менен биргеликте радикалдашуу процессине өбөлгө түзүүчү зомбулук экстремизмин жайылтуунун аспабы катары кызмат кыла алат. Зомбулук экстремизмин жайылтуунун алдын алуу дүйнөнүн ар кайсы бөлүгүндө ишке ашырылып келген жана ашырылууда

²⁹ Rachel Briggs, Sébastien Feve, Policy Briefing: Countering The Appeal of Extremism online, аркылуу жеткиликтүү. 3-бет. :copyright: Institute for Strategic Dialogue, 2014. Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме: URL: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Countering_theAppealofExtremismOnline_1.pdf. аркылуу жеткиликтүү.

³⁰ Зомбулук экстремизминин алдын алуу боюнча методикалык колдонмо (түп нусканын аталышы: A Teacher's Guide on the Prevention of Violent Extremism), 15-бет. Бириккен Улуттар Уюму тарабынан билим берүү, илим жана маданият маселеси боюнча 2016-ж. жарыяланган, 7, Place de Fontenoy, 75352, Paris 07 SP, France :copyright: UNESCO, 2016.

Аталган жарыялоо Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (CC-BY-SA 3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>) лицензиясы аркылуу ачык түрдө сунушталууда.

Аталган жарыялоо Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (CC-BY-SA 3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>) лицензиясы аркылуу ачык түрдө сунушталууда. Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме аркылуу жеткиликтүү: URL: <https://gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/160009rus.pdf>.

³¹ Rachel Briggs, Sébastien Feve, Policy Briefing: Countering The Appeal of Extremism online, 6-бет. :copyright: Institute for Strategic Dialogue, 2014. Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме аркылуу жеткиликтүү: URL: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Countering_theAppealofExtremismOnline_1.pdf.

³² Ошол эле жерде, 13-14-66.

жана алдын алуу демилгесин эки категорияга: альтернативдик / контрпропаганда жана медиалык жана маалыматтык сабаттуулук (MMC) деп бөлүүгө болот³³.

Бириңчи категорияга радикализмдин алдын алуу боюнча активдүү ишти киргизүүгө болот. Бул ыкма контр-нarrативдерди пайдалануу менен «Джихад тууралуу сүйлөшөбүз»³⁴ алдын алуу кампаниясында колдонулган. Аталган кампания АКШ Аскер академиясынын курсанттары тарабынан радикалдаштыруунун алдын алуу үчүн иштелип чыккан, артыкчылыктуу максаттуу топтун бири катары жашоодогу өз жолун издеген, арсар, өз суроолоруна жоопту Интернеттен издегендөр болгон. Мындай адамдарга карата экстремисттик топко тартуунун алдын алуу боюнча иштин бөлүгү катары превентивдик коммуникация маанилүү. «Джихад тууралуу сүйлөшөбүз» кампаниясынын алкагында арсар адамдардын категориясына көмөк көрсөтө алуучу төрт максат коюлган³⁵ (кампаниянын контекстинде аларды «тосмодо отургандар» термини менен айтышкан):

- 1 | Тобокелдик тобундагыларга олуттуу идеологиялык сүйлөшүүлөрдүн катышуучусу болушуна мүмкүндүк түзүү.
- 2 | Тобокелдик тобундагылардын муктаждыктарын түшүнгөн жана аларды эске алуу менен тадкууларды жүргүзгөн интернет-коомчулукту уюштуруу.
- 3 | Өз жекелигин ачыктабастан, кызыктуу суроолорду иликтөө, суроо жана окууга, анонимдүү талкуу үчүн орун түзүү.
- 4 | Диний билимге ээ болгон коом мүчөлөрүнүн катышуусунда баарлашууну колдоого алуу, алар насаатчы катары тынч диний талкууларды жана жүрүмтурумду камсыздоо менен пикирин эркин айтууну айкалыштыруу.

Алдын алуучу коммуникациялык кампаниялар бири-биринен көзкарандысыз түрдө оңдуу, радикалисттик эмес маалыматтарды билдирген кызықдар адамдардын реалдуу интернет-коомчулугун түзүүсү керек. Натыйжада, оңдуу маанайдагы интернет-колдонуучулар күн сайын Интернетти зомбулук экстремизмин жайылтуу үчүн пайдаланган миндеген жактарга каршы аракеттенет. Мындай кампания Интернеттеги коомдук жана диний лидерлерди активдүү тартуусу керек. Максаттуу топ менен жеке аракеттешүүчү экстремисттик вебовкалагандар аракеттенчү медиамейкиндикте берилчү суроолорго так жана ишенимдүү жооп берчү эксперттер керектелет.

Коммуникациялык алдын алуу кампанияларынын негизги сабагы, максаттуу топтор аларга эмне кылбоо керектигин айтпоосу кажет. Радикалдашуудан баш тартуу жеке тандоо болуп саналат, ал сүйлөшүүлөрдүн, берилген маалыматтын жана талкуудан эркин коомчулукка тишиштүүлүгүн сезүүнүн негизинде ишке ашат. Негиз гиси, аталган сезим туруктуу болушу керек: арсар адамдардын көңүлүн бурган соң аларга радикалдаштыруга олуттуу альтернативаны сунуштоо керек, мисалы, башка адамдардын көз-карашына жана пикирин сыйлоого таянып, альтернативдик пикирге чакырып, кампанияда джихадды аныктоого чыгармачыл интерпретациялоого чакыруу керек.

³³ Серафин Алава, Дивина Фрау-Мейгс, Гайда Хасан Хуссейн жана Юанюань Вэй менен биргеликте, Социалдык тармактардагы жаштар жана зомбулук экстремизм: Изилдөөлөрдү салыштыруу. 41-бет.

2019-жылы Бириккен Улуттар Үюмунун Билим берүү, Илим жана Маданият Үюмү тарабынан басылып чыккан, 7, Place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France. (Париж, Франция) © UNESCO 2019 ISBN: 9-789234-000284 Бул басылма IGO Attribution-ShareAlike 3.0 (CC-BY-SA 3.0 IGO) лицензиясынын (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>). Түп нускасы: Бириккен Улуттар Үюмунун Билим берүү, Илим жана Маданият Үюмү тарабынан 2017-жылы жарыяланган Жаштар жана Социалдык тармактардагы зомбулук экстремизм.

³⁴ Per Conrocdiam, Европа Коопсуздук жана Коргоо Журналы, 36-бет, 7-том, 4-номер, 2016-жыл https://globalnetplatform.org/system/files/per_condordiam_v7n4_rus.pdf

³⁵ Ошол эле жерде, С.38.

Контрнарративдин ийгиликтүү инструменти катары «redirectmethod.org» долборун айтууга болот, анда издөө сурамаларынын негизинде адамдар оригиналдуу видеолорго жана зомбулук экстремизм боюнча жайылтуучу материалдарды четке каккан далилидерге багытталат³⁶. Экстремизмди жайылтуучу материалдарды четке каккан материал, видео жана далилидерге багыттоочу мындай кадам ЖМК, ошондой эле басма сөз кызматынын ишинде пайдаланылыши мүмкүн.

Медиалык жана маалыматтык сабаттуулук (MMC) категориясына педагогикалык, саясий жана социологиялык аспекттерди эске алуу менен тутумдуу, узак мөөнөттүү жана ар тараптуу мүнөзгө ээ болгон ықмалар кирет³⁷. MMC демилгесинин катарына санариптик сабаттуулук боюнча мугалимдер менен иш алып баруучу, негизинен жаштарга жана класста иш алып барууга багытталган ачык массалык онлайн-курстарды түзүү долбоорлору кирет. Маданияттар аралык диалогду жана конфликттерди жөнгө салууга өбөлгө түзүүчү инструмент катары мугалимдерди жана жаштарды медиалык сабаттуулукка окутуу боюнча ийгиликтүү долбоорлор билим берүү демилгелери алкагында бар жана ЖОЖдор жана башка билим берүү мекемелери менен өнөктөштүктө ишке ашырылыши мүмкүн³⁸.

³⁶ Бул ыкма <https://redirectmethod.org/> сайтында баяндалган.

³⁷ Серафин Алава, Дивина Фрау-Мейгс, Гайда Хасан Хуссейн жана Юанюань Вэй менен биргеликте, Социалдык тармактардагы жаштар жана зомбулук экстремизм: Изилдөөлөрдү салыштыруу. 41-бет.
2019-жылы Бириккен Улуттар Үюмунун Билим берүү, Илим жана Маданият Үюму тарабынан басылып чыккан, 7, Place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France. (Париж, Франция) © UNESCO 2019 ISBN: 9-789234-000284 Бул басылма IGO Attribution-ShareAlike 3.0 (CC-BY-SA 3.0 IGO) лицензиясынын (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>). Түп нускасы: Бириккен Улуттар Үюмунун Билим берүү, Илим жана Маданият Үюму тарабынан 2017-жылы жарыяланган Жаштар жана Социалдык тармактардагы зомбулук экстремизм.

³⁸ Ошол эле жерде, 47 бет.

7

ПРАКТИКУМ: ТРЕНИНГДЕР ҮЧҮН КЕЙСТЕР

- ▶ Кейс №1 «Никеге мажбурлап туруу учун ала качуу» (Бурулай окуясы)
- ▶ Кейс №2 «8 - Марттагы жүрүш»
- ▶ Кейс №3 «Улуттар аралык мамилелер, гендер жана улутчулук кыймылдар» (кыргыз-кытай никелерине каршы чыгуулардын кейси)
- ▶ Кейс №4 «Кыргыз Республикасынын саясаты: Ислам менен “светстиктин” ортосунда?» («Кайран эл» постеринин төгерегиндеги коомдук талкуунун кейси)
- ▶ Кейс №5 «Гендердик тартип жана миграция кейси»

Зарыл ресурстар: таратылчу материал – кейстин сүрөттөмөсү, Спутниктин, Клооптун жана Азаттыктын басылмалар топтому, медиа чагылдыруунун башкы гендердик аспектилери жөнүндө текст, флипчарттар жана маркерлер.

- A** Тренер кейстин сүрөттөмөсүн (таратылчу материал) таратып, катышуучулардан аны 3 мүнөттө окуп чыгууну сурайт. Андан соң алдын ала талкуу үчүн бир катар суроолорду сунуштайт:
- a** Эмне үчүн ЖМКлар көп учурда бири бирине каршы келүүчү турдүү материалдарды берген?
 - b** Силердин пикириңerde окурмандарга маалымат берүүнүн эң башкы аспекти, элементи эмне эле (журналисттерге эмне жөнүндө жазуу \ айтып берүү маанилүү эле)? Бул окуяда окурмандарга эмнени жеткирүү баарынан маанилүү деп эсептейсиз? Эмне үчүн андай деп ойлоййисуз?
 - c** Кайсы маалымат булактарын, кайсы акторлордун пикирлерин кейс боюнча материалдарда эң башкы катары берген маанилүү деп эсептейт элеңиз? Эмне үчүн?
 - d** Ошол башкы акторлорго кайсы суроолорду берүү максатка ылайык болор эле?
- B** Кыска талкуудан кийин тренер катышуучуларга топторго бөлүнүүгө жардам берет (алардын санына жараша эки, үй топко бөлсө болот). Ар бир топ өзүнчө басылмалардын тобун (Спутник, Клооп медиа же Азаттык) алат, жана баарына бирдей тапшырма берилет (20 мүнөткө):
- a** Журналисттер өз окурмандарына багыштаган басылмалар топтомундагы жалпы сөз\ой (же бир нече ой) кайсы экенин аныктап, атаңыздар. Ошол айтылган ойго макулсуңарбы? Эмне үчүн?
 - b** Басылмаларда ошол ойду билдириүүгө кайсы каражаттар (лексикалык, көрсөтмөлүү ж.б.) көмөк болду?
- Тренер үчүн эскертуу:** талкууунун жүрүшүндө аялдарга карата зомбулук кейстери боюнча маалымдоонун башкы генердик аспектилери жөнүндө текстти (таратылчу материал) катышуучулага берүү зарыл.
- C** Топтор ишеп чыккандары менен тааныштырып аларды талкуулагандан кийин катышуучуларга жалпы дискуссияда төмөнкү олуттуу суроолорду талкуулоо сунушталат:
- a** Кандай дейсиздер, эгер ошол эле шартта Бурулайдын колунан өлгөн Марстын өлүмү жөнүндө кеп болсо, ЖМКларда басылмалардын маанайы кандай болот эле? Кайсы терминдер жана сөздөр колдонулат эле? Мындай жагдайда кайсы иллюстративдик материалдар колдонулмак?
 - b** Кандай дейсиздер, көпчүлүк ЖМКлардын маалыматтык чагылдырууларында бир болгон кылмыш окуясы катары кейс менен тааныштыруунун жана аялдарга карата зомбулукка мамлекеттик кайдыгерлик тутуму жөнүндө симптоматикалык көрүнүш катары берилишинин ортосунда тең салмактуулук сакталганбы? Эмне үчүн андай деп эсептейсиз?
 - c** Никеге зордоп туруу максатында ала качуу биздин өлкөдө кеңири тараганына карабай, негизинен ЖМКлар кыз каза болуп калган учурда гана, ошол конкреттүү окуя жөнүндө айтышат. Кандай дейсиздер эмне үчүн?

Тренер үчүн эскертүү: Аялдар менен кыздарга карата майып кылуу жана өлүм менен коштолгон зомбулук аракеттерди жаратуучу чөйрө жана факторлор маселесин талкууга алып чыгуу маанилүү. Катышуучуларды семинардын зомбулуктун үч бурчтугу жөнүндө материалдарына кайрып, бул кылмыштын негизинде акыр-аягы түзүмдүү зомбулукту шарттай турган ала качуунун, аялдарга карата зомбулуктун кылмыштуу практикасын маданий мыйзамдаштыруу жаткандыгын көрсөтүүнүн мааниси чоң – бул жерде зомбулук практикаларын колдоп же аларга карата шалаакылык кылып жаткан мамлекеттин жана мамлекеттик кызматкерлердин ролу туурасында кеп кылуу зарыл.

Ошондой эле Бурулайдын трагедиясы жөн гана ала качуу же жөн гана киши өлтүрүү эместигин белгилөө да маанилүү. Жаш кыз коопсуздукудукту жана укуктарды корголушун камсыз кылышы керек болгон РИИБнын имаратында өлтүрүлүшү, о.э. бул кылмышты ала качуу кылмышы үчүн айыпталуучу адам жасагандыгы бул окуяны бөтөнчө, саясий окуялардын катарына алып чыгат. Андыктан журналисттер бул кейс жөнүндө жөн гана көп кылмыш окуялардын бири катары әмес, түзүмдүк зомбулук, саясий окуя катары жазышы маанилүү болчу. Жана башкысы, мамлекеттин ыйгарым укуктуу өкүлдөрүнүн башкы жоопкерчиликтерин белгилеп, ушул тарааптын тийиштүү көз карашлерикирлерин бериши зарыл эле (мисалы, ИИМ башчыларынын, сот тармагынын, прокуратуранын, о.э. жогорку саясий лидерлердин мындаи трагедиялар кандайча мүмкүн болуп калгандыгы жана кыздар менен аялдарга карата зомбулукту түп-тамырынан бери жоюу үчүн алар әмне кылып жатышкандастыгы жөнүндө көз караштарын билдириүү зарылчылыгы).

Кейстин сүрөттөмөсү³⁹

2018-жылдын май айында Чүй областынын Жайыл райондук ИИБнын имаратында медициналык колледждин 19 жашар студенти Бурулай Турдаалы кызы киши колдуу болуп өлгөн.

Тергөөнүн версиясы боюнча РИИБнын имаратына кыз төмөнкү жагдайда келген: 27-майда Бурулай үйүнүн жанындагы дүкөндөн айран сатып алганы чыгат, ошол учурда анын таанышы Марс Бодошев машинага салып ала качып кеткен. Унааны анын дос классташы Акмат Сеитов айдал бара жаткан. Кыздын ата-энеси милицияга токтоосуз кайрылып, кыз жана аны ала качып бараткандар отурган автоунаа борбор калаадан 70 чакырым жердеги МАИнин постунда кармалган.

Андан ары, тергөөнүн версиясы боюнча, окуя мындаича өрчүгөн: Бурулайду суракка алгандан кийин милиционерлер аны жарандарды кабыл алуу бөлмөсүндө калтырышкан, бирок Марс Бодошев ал жерге кирип, эшикти ичинен бекитип алган. Милиция кызматкерлери эшикти талкалаганча, ал колунда бар бычак менен Бурулайды сайып, аナン өзүн өзү өлтүргөнгө аракет кылган. Экөө төң ооруukanага: Бурулай оор абалында жеткирилген. Аны сактап калуу мүмкүн болбой, ал эми ала качуучу айыгып ооруukanадан чыккан.

Сотто кармалуучу Бодошев кызды уурдаганы эсинде, бирок өлтүргөнү эсинде жок деп билдириген. Шектелүүчүгө карата психиатриялык экспертиза жүргүзүлүп, ал акыл-эси ордуна деп таанылган.

ЖМКлар Бурулайдын өлүмү жана анын кылмыш болгонго чейинки Марс менен мамилелери жөнүндө күбөлөрдөн жана жабыр таркандардан (анын ичинде кыздын ата-энеси менен туугандарынан) алган маалыматтын түрдүү чоо-жайларын билдиришкен:

- ▶ Бурулай менен Марс кылмыш болгон күнгө чейин үч жыл жолугуп жүрүшкөн;
- ▶ Бурулай Марсты жөн гана бир нече жолу көрүн, чала эле тааныш болгон, себеби ал кыздын үйүнүн жанынан өтчү маршруттук таксиде иштечү;

³⁹ Кейстин сүрөттөмөсүн түзүү үчүн ЖМК: Азаттык, Клооп.медиа, Кектус медиа, 24.кейжи, Аки-пресс, ВБ, Спутник, Элет.медиа, Барометр.кейжи, Новые лица ж.б. басылмалары пайдаланылды.

- Кылмышка чейин да Марс Бурулайды ала качканга аракет кылган, болгондо да, кыз макул болуп, бирок кыздын энеси макул болгон эмес. Марс кызды кайра үйүнө жеткирген;
- Майдын башында Марс Бурулайды биринчи жолу ала качып кеткенде аны жолдон кыздын атасы менен энеси кууп жетип кайтарып алышкан;
- Майдын башында Марс Бурулайды биринчи жолу ала качып кеткенде ал кызды оз эрки менен кайра алып келген, себеби агасы ушундай кеңеш кылган. Алар кудалап барып кыздын колун сурайлы деп чечишкен;
- Майдын башында Марс Бурулайды биринчи жолу ала качып кеткенде ал кыздын атасынын телефондон айтканына көнүп, кызды кайра алып келген. Бурулайдын атасы анда Марска салт боюнча кудап келишин айтЫп, өз батасын берүүнү убада кылган;
- Биринчи жолу ала качкандан кийин атасы Бурулайдан анын каалосу жөнүндө сураган, анда кыз ага турмушка чыккычы келбей турганын айткан. Ошон үчүн Бурулайдын атасы кыздын колун сурап келгендерге макулдугун берген эмес;
- Бурулайдын ата-энеси анын Марс менен никеге турушуна такыр макул эмес болчу жана алардын жактыруусу менен кыз башка жигит менен убалашып койгон;
- Бурулай Марска турмушка чыккысы келген эмес, анын жолугушуп жүргөн жана макулдашып койгон сүйгөн жигити бар болчу;
- Марс ала качып зордоп үйлөнүшүнө жол бербеш үчүн, Бурулайдын туугандары аны жашырууну чечишкен, ошон үчүн кыз эжесиникинде жашап жаткан, бирок ал өзү киши колдуу болуп өлөр күнү ата-энесине учурашканы үйүнө келген;
- Марс Бурулайды акыркы жолу кабылдама бөлүмүнөн көрөрдөн мурун РИИБде бир аябай агрессивдүү кишини көргөн;
- Марс мурда кыздын атасы менен иштеген жана, ал турсун, анын насыясын төлөгөн⁴⁰;
- Кылмышкер Бурулайын төшүнө Н+Б деген тамгаларды тилип жазган;
- Бурулайдын төшүндө эч тамга тилинип жазылган эмес болчу, маркумдун туугандары муун эмнеге ойлоп тапканын милиционерлер түшүнбөйт;
- Кылмышкер Бурулай отурган бөлмөгө кирери менен аны бекитип алган, милиционерлер эшикти талкалай башташканда кылмышкер кызды өлтүрүшүнө 15-20 секунддан ашпаган убактысы бар болчу;
- Милиционерлер бекитилген Бурулай менен аны өлтүрүүчү отурган бөлмөнүн эшигин талкалай баштоодон мурун эшиктин артынан канча бир убакыт кыйкырык, күрөштүн үндөрү угулган;
- Бурулай ооруканада көз жумган. Бирок иштин материалдарында Жайыл РИИБдин имаратында кылмыш болгон жерде эле кыз тириү болсо да анын жансыз денесин\ сөөкту кароо протоколу бар.

Бул окуя коомдо чоң резонанс жаратып, өлкөнүн президенти окуяны кылдат иликтөөнү өкмөткө тапшырган.

Сот чечими менен Марс Бодошев адам өлтүргөндүгү үчүн 20 жылга катуу тартиптеги колонияга кесилип, физикалык жана моралдык зыян келтиргендиги үчүн 800 мин өнөртүүчүнүн алган. О.э. бул иш боюнча кылмышка катышкандар өз жазаларын алган: Бурулайды ала качкан унаанын айдоочусу Ахмат Сеитов 7 жылга катуу тартиптеги колонияга кесилген, о.э. ИИБнын 23 кызматкери «Шалаакылык» беренеси боюнча жазаланган – 5и иштен алынып, 260 мин сомдон төлөп берүүгө милдеттенидирилген, дагы 18 кызматкер административдик жазага тартылган.

⁴⁰ Булагы: <https://ru.sputnik.kg/society/20181210/1042366853/kyrgyzstan-burulaj-ubijstvo-bodoshev.html>

Аялдарга карата зомбулук кейстери жөнүндө маалымдоонун башкы гендердик аспектилери

1 | Сексисттик тилден оолак болуу.

- ▶ Сөздөрдү жана кеп айкаштарын тандоо гендердик бийликтин динамикасын чагылдырып жана, ал турсун, күчтөндүрөт. Мисалы, Бурулайдын ала качууга көрсөткөн каршылыгын көрсөтчү жерлерди «таштап кетүү», аны салттуу түрдөгү тил алчаак жана өз пикир\каалоолорун айкын билдирил албаган адам катары көрсөтүү, чынында, анынсан катары символикалык жок кылууга багытталган. Алсак, жалпысынан бир катар басылмаларда машинага зордоп салып жатканда Бурулайдын каршылык көрсөтүшү такыр сүрөттөлгөн эмес. Бирок МАИ кызматкерлеринин аны ала качып кетишиби деген суроосуна кыз унчукпай койгондугун дээрлик бардык ЖМКларда айтылат. Ошентип, аялдын «жок» дегени «ооба» дегенди билдирет деген стереотиптик сокур ой бекемделет.
- ▶ Сексисттик боёмолдонгон терминдерди колдонуу консервативдүү гендердик стереотиптерди бекемдөөгө жана маанилерин бурмалоого багытталган. Алсак, адамдын киши колдуу болуп өлүшү жөнүндө маалыматтык материалда «жигит», «колукту» деген сөздөрдү колдонуу, сөздөр тырмакчага алынганына карабай, жалган маанилерди жана контексттерди жаратат.
- ▶ Сүрөттөрдү колдонуу көп учурда белгилүү кабарды, ал турсун, айрым учурда тексттеги билдирилүгө карама каршы келген нерсени билдирет. Алсак, бир катар ЖКларда Бурулайдын өлүмү жөнүндө иш боюнча сот процессинин жүрүшү жөнүндө тексттер анын бактылуу колуктунун образында, ак жоолукчан күлүп түшкөн сүрөтү менен коштолгон. Мындай сүрөт болуп жаткан окуяга айкын каршы келген: Бурулай аны ала качып кеткен кылмышкердин колуктусу болбоого өз укугун коргоого аракет кылып жатып курман болгон.

2 | Гендердик стереотиптерди колдонуудан оолак болуу.

Каармандардын гендердик ролдору туурасында божомолдорду айтуу көп учурда аялдарды жана алардын ордун басмырлап кемсингүүгө багытталат. Кылмышкер Бурулай менен же анын атасы менен жөн гана тааныш эмес, дос болчу деген кыйытуулар журналисттер үчүн кырдаалды өзгөрткөн сычктанат жана окурман\ көрүүчү да кылмышкерге жан тартып жана\же кыз менен анын атасын жасалмалк үчүн айыпташы керектигине эсеп кылышынан айкын.

3 | Маалыматты кимдир бирөөнүн көз карашынан жана кызыкчылыгынан берүүдөн оолук болуу.

Бурулайдын өлүмү боюнча сот процессин чагылдыруу боюнча маалымат кампаниясындагы ар бир материал, эгер бардык тараптар жана көз караштар берилбесе, белгилүү бир топтордун кызыкчылыгын билдирет. Айыпталуучунун атасы онкологиялык оорудан (Бурулайдын кайғылуу өлүмү жана Марстын камакка алышынан кийин күчөп кеткен) көз жумгандыгы туурасында, анан дагы атасынын өлгөнү жөнүндө Марс кабар алган-албаганы да белгисиз экендиги жөнүндө айыпталуучунун бир тууганы берген комментарийлер менен коштолгон басылмалар айыпталуучу аяп жана ага жан тартууну жаратууга багытталганы анык. Ошол эле учурда келтирилген моралдык жана материалдык зыяндын ордун төлөө жөнүндө Бурулайдын ата-энесинин арызындагы суммаларды макалалардын атальштарына алып чыгуу чынында кепти аялдар менен кыздарга карата зомбулук темасынан буруп кетет.

Зарыл ресурстар: эки басманын чыгаргандарынан тандалмалар, таратылчы материал – кейстин сүрөттөмөсү жана окуяларды чагылдыруунун башкы гендердик аспекттери жөнүндө текст, басылмалардын аталыштары камтлган таблица (ЖМКларды атоосуз), флипчарттар жана маркерлер.

- A** Тренер кейстин сүрөттөмөсүн (таратылчы материал) катышуучуларга таратып, аны 3 мүнөттө окуп чыгууну сунуштайт. Андан соң алдын ала талкуу үчүн суроолорду ортого салат:
- a** Кандай дейсиздер, эмне үчүн мурдагы жылдарда 8-мартка арналган жүрүштөр көңүл сыртында калып, ал эми 2019-жылы болсо ушунча активдүү чагылдырылган?
 - b** Сиздердин пикириңиздер боюнча, 2019-жылы жүрүш жөнүндө басылмалардын башкы «ньюс мейкерлери» ким болгон? Эмне үчүн?
 - c** Чыр-чатақтын маңызын кантит аныктаса болот эле? Мурдакы окуяларда радикализм же экстремизм катары квалификациялоого боло турган аракеттер болгонбу? Эмне үчүн?
 - d** Аталган иш-чараны кандайча чагылдыруу максатка ылайык болор эле деп ойлойсуздар?
- B** Андан кийин катышуучуларга басылмалардын аталыштары медиа булактарын көрсөтүүсүз жазылган таблица берилип, кайсы басылма беш онлайн медианын кайсынысына (Спутник, Клооп. Медиа, Азаттык, Акипресс, Кактус) тиешелүү экендигин аныктоо сунушталат? Талкуу төмөнкү суроолорго жооп бериши керек:
- a** Басылмалар кайсы ЖМКга тиешелүү экендигин кантит аныктаңыздар, таблицадагы кайсы элементтерге көңүл бурдуңуздар? Эмне үчүн?
- Тренер катышуучуларга 8-марттагы жүрүштүн окуяларын чагылдыруучу, гендердик жоопкерчиликтүү жана чыр-чатақты төмөндөтүүгө багытталгандай маалыматтык билдириүүнүн үстүндө чакан топтордо ишөөнү сунуштайт. (Аталган жагдайда гендердик жоопкерчиликтүү жана гендердик чөзгич медиа текст жазылды дегенди эмне билдиrmек?)
- D** Катышуучуларын топтору өз иштөмелери менен тааныштырып жана төмөнкү суроолорго жооп берүү аркылуу талкуулашат:
- a** Жүрүштү чагылдырууга карата кайсы көз караштар менен материалдардын башкы билдириүүлөрү аудитория чыр-чатақтын маңызын түшүнүшүнө түрткү берер эле?
 - b** Чырдашып жаткан тарараптарды кандайча чындыкка ылайык чагылдырса болор эле?

Кейстин сүрөттөмөлөрү

Акыркы 4 жылдан бери 8-мартта Кыргызстандын феминисттери жана гендердик активисттери аял укуктары үчүн тынчтык жүрүшүн өткөрүшөт⁴¹. Буга чейин бул

⁴¹ Жүрүштөр 2016-жылга чейин өткөрүлгөн, бирок жыл сайын эмесжана ЖМКларда мурунку жүрүштөр жөнүндө басылмалар сакталган эмес. Мурдакы жылдарда медиа-коштоо өтө жарды болгон: 2018-ж - <https://ru.sputnik.kg/video/20180308/1038079656/zhenshchiny-bishkek-marsh-prava-video.html> ; 2017-ж - <https://rus.azattyk.org/a/28357277.html> ; 2016-ж - <http://kg.akipress.org/news:631740?from=kgnews&place=nowread> ; <http://theopenasia.net/articles/detail/feministskoe-dvizhenie-v-kyrgyzstane/>

жүрүштөр коомчулук үчүн байкоосуз өткөн жана ЖМК үчүн да, саясатчылар үчүн да кызыксыз болгон. 2019-жылдагы «Аялдардын Тилектештик шаарчасы» урааны астында өткөн жүрүш башкача болду.

Баарынан мурун көйгөй мэрияга расмий кабарлоодон башталды⁴², анда жүрүштүн уюштуруучулары ошол эле жерде жана ошол эле убакытта майрамга арналган расмий иш-чара өткөрүү пландалып жаткандыгы туурасында маалымдоочу «бардык түрдөгү митингдерди жана тынчтык акцияларын өткөрүү жайларын чектөө жөнүндө» чечимди алышкан. Ошол эле күнү «Бишкектин феминисттик демилгелери» өзүн ШИИБНИН өкүлүмүн деп атаган адам телефон чалып, «Кырк Чоро» коомунун өкүлдөрү ШИИБГА телефон чалып, жүрүш учурунда провокация уюштурабыз деп коркуткандыгы жөнүндө айтЫП, ушуга байланыштуу «жүрүштүн багытын алмаштырып жана Лабристи алЫП таштоону» кеңеш кылганын айткан⁴³.

Уюштуруучулар мэриядан алынган катты соцтармактары аркылуу арандык активисттер арасында таратып, жүрүшкө тыюу салуу мүмкүндүгүнө наарызылыктардын толкунун жараткан. О.Э. уюштуруучулар өз милдетин аткарбай жаткан мэриянын үстүнөн арыз менен сотко кайрылышкан. Тынчтык жүрүшүнүн координатор айымы Ф.Лансарова 6-мартаа саат 15.00гэ сотко чакырылган⁴⁴. Белгиленген күнү (6-марта) Бишкектин мэриясынан кайра чалышып, тынчтык жүрүшүнүн коопсуздүгүн камсыз кылууга даяр экендиктерин билдириүү менен, соттон арызды кайра алууну суранышкан.

Жүрүш болгон күнү анын катышуучулар мурдакы жылдарга караганда бир топ көп болуп чыккан. Түрдүү баалар боюнча жүрүшкө 300дөн 400го чейин адам келген. 8-мартаа салт катары жүрүшкө чыгуучу феминисттер менен ЛГБТ өкүлдөрүнө мурдатан жүрүшкө кызыкпаган белгилүү саясатчыларын, укук коргоочулардын, активдүү жарандардын кошуулушу Бишкек мэриясынын жүрүштүн катышуучуларынын коопсуздүгүн камсыз кылуудан баш тартуусуна байланыштуу болгон, себеби бул жарандык укуктарды анык басмырлоону билдириmek деген пикир ЖМКда жана катышуучулар арасында айтЫлган.

Жүрүш жана ал аяктоочу аялдардын укуктары үчүн Тилектештик чатыр шаарчасы тынч өткөн, жүрүштүн катышуучуларны коркуткан Кырк чоро коомунун өкүлдөрү жон гана эч карши чара көрмөк түгүл, тескерисинче, 8-мартаа арнап жүруштүн катышуучуларына гүл тартуулашкан. Социалдык тармактарда активисттер жүрүшкө катышкандаiktарын кенен чагылдырышкан.

Көп сандагы ЖМКлар да жүрүшкө көңүл буруп, айрымдарында Бишкекте гей-парад өттү деген пикир айтЫлды. Бул кабарды парламентте илип алышкан: ЖКНЫН депутат аялдарынын бири жүруш жөнүндө маселени атайын талкуу зарылчылыгын билдириим, эгер парламентарийлер унчукпай койсо, Кыргызстан жакында «Гейстанга» айланат деген.

Жарандык активисттер да өз ара бөлүнүп-жарылды. «Юнайт» платформасына кириүүчү жарандык сектордун айрым өкүлдөрү ЛГБТ коомчулуктары феминисттик жүрүштү өз максаттары үчүн «пайдаланышты» жана буга мындай активисттер макул эместигин билдириши. «Юнайт» платформасынан айрым эл аралык уюмдардын өкүлдөрү жүрүштүн уюштуруучуларын бардык коопчуулуктарды эске алышкан эмес деп айыпташты.

⁴² Арыз мыйзамга ылайык өз убагында берилген.

⁴³ Булагы: <https://www.facebook.com/bishkekfeminists/posts/2111928495550334>

⁴⁴ Булагы: http://www.news-asia.ru/view/ks/live_commentary/12031

ЖМКНЫН АТЫ	Басылманын чыккан күнү жана аталышы	
СПУТНИК	11.03.19 Бул провокация – мэрия ЛГБТ коомчулугунун 8-марттагы жүрүшкө катышуусу жөнүндө	13.03.19 Бул пиар! Айрым депутаттар ЖКда гейлерди жана 8-марттагы жүрүштү талкууга каршы
	13.03.19 Бишкекте 8-марттагы жүрүш – мүмкүн, мэрия уюштуруучуларды сотко берет	13.03.19 Эгер парламент унчукпай койсо, Кыргызстан «гейстанга» айанат – депутат
	14.03.19 Икрамов эмне үчүн гомосексуалист сөз айта албагандыгын түшүндүрдү	
KLOOP	08.03.19 Бишкекте ар жылкы 8-марттагы жүрүш өттү. Ал кандайча болду.	11.03.19 Лабристен укук коргоочулар эмне үчүн ЛГБТ аял укуктары үчүн жүрүштө болгондугун түшүндүрүштү
	12.03.19 Аялдар жүрүшүнүн катышуучусу «Кырк чоронун» лидери коркуткандыгы үчүн анын үстүнөн милицияга арыз жазды	12.03.19 «Кырк чоронун» лидерин жүрүштү уюштуруучуларды коркуткандыгы үчүн милицияга чакырышты
	12.03.19 Мурдакы депутат аял 40 «чыныгы кыргыз» кызды аялдар жүрүшүнө үлгү кылып көрсөттү. Бул сулуулуктун этноконкурсу болуп чыкты	13.03.19 Күндүн цитатасы: Депутат аял Мусабекова 8-мартка арналган тынчтык жүрүшүнө өкүлдөрүнүн катышуусу жөнүндө
АЗАТТЫК	13.03.19 Депутаттар Бишкектин мәрине каршы митингдин фонунда аялдардын жүрүшүн жана ЛГБТны талкуулашты. Бул кандай болду.	
	10.03.19 Кырк чоро 8-марттагы жүрүш үчүн Бишкектин мәри иштен кетишин талап кылат	11.03.19 Бишкектин мәри 8-марттагы жүрүштүн өткөрүлүшүнө комментарий берди
	11.03.19 Кырк чоро 8-марттагы жүрүш үчүн сотко жана Башкы прокуратурага кайрылды	12.03.19 Мэриянын аппараты 8-марттагы жүрүш жөнүндө: улуттук баалуулуктар үчүн ич күйөт
	13.03.19 Кырк чоро 8-марттагы жүрүш үчүн бийликтөө үч талап койду	13.03.19 Жүрүштө эр жүрөк аялдар болду. Биз болгону 400 эле адамбыз дейсиздерби?

ЖМКНЫН АТЫ	Басылманын чыккан күнү жана атальшы	
АЗАТТЫК	<p>13.03.19 Бишкектин мэриясы айрым уюмдарга митинг өткөрүүгө сот аркылуу тыюу салышы мүмкүн</p> <p>14.03.19 Депутат Тазабек Икрамов эмне үчүн «гомосексуализм» деген сөздү айта албай койгонун түшүндүрдү</p>	<p>13.03.19 УКМК 8-марттагы жүрүшту өткөрүүгө жолбербегендигин билдириди</p>
АКИPRESS	<p>08.03.19 Аял укуктары үчүн жүрүш. 200гө жакын адам катышууда</p>	<p>10.03.19 Кырк чоро аял укуктары үчүн жүрүш үчүн мэрдин иштен кетишин талап кылат</p>
	<p>11.03.19 Бул аял укуктары үчүн жүрүш эмес, гей парад болду беп билдириши Кырк чоронун активистери. Мэрия провокация болгонун моюнга алды.</p>	<p>11.03.19 Аял укуктары үчүн жүрүш. Эгер ал күнү параддын мындай түрү пландалганын билсек, ага мүмкүн болушунча тоскоол кылмакпыйз, - активист</p>
	<p>11.03.19 Кырк чоро мэриянын жанында митингге чыкты</p>	<p>13.03.19 Кырк чоро кыймылынын лидерин милицичга чакырышты</p>
	<p>13.03.19 13-март күнү. «Гомосексуалю» депутаттарга катуу сокку урду.</p>	<p>13.03.19 «Муну ЖКда талкуулаган уят. Бул тема аркылуу кимдир бирөө гранттарды алып жатат». Депутат 8-мартка арналган жүрүш жөнүндө маалыматты укпоону сунуш кылды.</p>
	<p>08.03.19 Күндүн сүрөтү: ЛГБТнын түстүү желеги Бишкектеги тынчтык жүрүшүндө</p>	<p>08.03.19 Келиндешириүү - бул күңчүлүк. Бишкекте тынчтык жүрүшү өтүп жатат</p>
КАКТУС	<p>10.03.19 «Кырк чоро» Бишкек мэринин иштен кетишин талап кылууда. 8-мартта, болжолу, «гей-парад» өткөрүшкөн.</p>	<p>11.03.19 Кырк чоронун лидери Замир Кочорбаев «кармоо» жөнүндө маалыматка комментарий берди</p>
	<p>11.03.19 Сулуулук конкурсунун 40 катышуучусунун фотосессиясын ЛГБТга каршы активисттердин жүрүшү деп беришти</p>	<p>11.03.19 Мэриянын аппарат башчысы 8-мартта ЛГБТ менен болгон жүрүш туурасында: Биздин коом кайда баратат?</p>

ЖМКНЫН АТЫ	Басылманын чыккан күнү жана атальшы
КАКТУС	11.03.19 Келиндешириүү темасын улантып. Келиндер өзүлөрү айып берген, ойдон чыгарылбаган окуялары
	11.03.19 «Биз бардык жердебиз!» ЛГБТ коомчулугунда алар эмне учүн 8-мартта жүрүшкө чыкканан түшүндүрүштү
	11.03.19 Кулов жүрүшко байланышкан абалды «жайлантты». 8-март жана көп аял алуу жөнүндө тамашага кандайсыз?
	12.03.19 Феминисттер Кырк чоро менен соттошкону жатышат
	12.03.19 8-марттагы жүрүштүн уюштуруучулары: ЛГБТ жана феминисттер өз ара байланышта
	13.03.19 Кырк чоронун митинги жана анын бийликтөө койгон башкы үч талабы. телетрансляция
	13.03.19 «Биз силердин даректеринерди билебиз». Кырк чоронун лидери түз эфирден феминисттерди коркутту
	13.03.19 Депутат 8-марттагы жүрүш жөнүндө. Кыргызстан Гейстанга айланат.
	14.03.19 «Жигиттер үчүн эмес». Тазабек Икрамов эмне үчүн «гомосексуализм» деп айта албай койгонун түшүндүрдү
	15.03.19 Бийлик 8-марттагы жүрүшкө жана чек ара аймагындагы чыр-чатаакка кандай жооп кайтарат. Салыштырабыз жана капаланабыз.
	11.03.19 Аял укуктары үчүн тынчтык жүрүшүнүн уюштуруучусу «Кырк чоронун» билдириүүсүнө комментарий берди
	11.03.19 Кырк чоро аял укуктары үчүн жүрүштүн уюштуруучуларынын үстүнөн Башкы прокуратурага арыз жазышты
	11.03.19 Азиз Суракматов 8-марттагы жүрүш үчүн Кырк чоронун иштен кетүү талабына комментарий берди
	12.03.19 Феминисттер 1-майдың дагы бир жүрүш өткөргөңү жатышат
	13.03.19 Кырк чоро Бишкек мэриясынын алдында митинге чыкканы жатат. Бирок мэрдин иштен кетишин азырынча талап кылбайт
	13.03.19 Деги феминисттер 1-майдың жүрүшү болобу же жокпу?
	13.03.19 Аялдары менен келиндерин буюмдай колдонушат. 8-марттагы жүрүштүн катышуучулары өз акциясынын максаттары жөнүндө
	13.03.19 8-марттагы жүрүшту даярдады деп ФККдан шек санашты
	14.03.19 ЛГБТнын катышуусундагы жүрүш мыйзамдарды катуулатуу үчүн саясий технология катарыбы? Эксперттердин пикири

Зарыл ресурстар: таратылчу материал – кейстин сүрөттөмөсү, тематика боюнча бир медиа басылма жана Интерсекциялуулук терминине аныктама, флипчарттар жана маркерлер.

- A** Тренер кейстин сүрөттөмөсүн (таратылчу материал) таратып, катышуучулардан аны 3 мүнёттө окуп чыгууну сурайто. Андан соң алдын ала талкуу үчүн Затем предложить ряд вопросов бир катар суроолорду сунуштайт:
- a** Кытай инвесторлору менен болгон чыр-чатақта эмне себеп болду, эмне чыр-чатақтын триггери⁴⁵ жана эмне тынчтыктын драйвери болду⁴⁶? Эмне үчүн андай ойлойсуздар?
 - b** Кандай десиздер, эмне үчүн синофобиялық каршылыктардын демилгечиси Кырк Чоронун лидерлери болду? Дал ошолор феминисттик кыймылга, ЛГБТ коомчулугуна каршы активдүү чыгып жатышы кокусунанбы
- B** Тренер чакан топторго аталган тематика боюнча материалдардын бириң берип, атвортун көз карашлықмалары чыр-чатақка жана гендерге канчалық сезгич экендигин талдоону сурайт. Топтор кийинки суроолорго да жооп бериши керек:
- a** Сиздердин көз караш боюнча, мындай чыр-чатақты журналист кандайча чагылдырышы керек – өз элинин атуулу катарыбы, өз өлкөсүнүн жараны катарыбы же байтарап байкоочу жана чыр-чатақтуу мамилелерди каттоочу катарыбы? Негиздеп бериңиздер.
 - b** Кайсы топтордун өкүлдөрү чыр-чатақ жөнүндө көз караштарын, кызыкчылыктарын жана ойлорун айтууга мүмкүнчүлүк алышы керек эле? Чынында кимдер «добуш» алышкан? Бул жерде объективиздик барбы?
 - c** Медиа басылмада аялдар менен кыздар кандайча берилген? Эмне үчүн?
- C** Тренер материалдын негизинде «стейхолдерлердин» картасын төмөнкүлөр менен иштеп чыгууну сунуштайткөз караштар менен кызыкчылыктарды жана чыр-чатақтуу жагдайга катыштык деңгээли көрсөтүү (чыр-чатақты талдоо инструменттери жөнүндө тренингдин материалдары колдонулсун).
- D** Тренер сүрөттөлүп жаткан чыр-чатактарда сексисттик, улутчулук жана таптык концепттердин чырмалышы жөнүндө дискуссияга карата комментарийлерде Ювал-Дэвисин теориялық тыянактарын колдоно алат, ал аялдарды улуттук долбоорлорго тартуунун беш жолун аныктаган⁴⁷:
- 1** «Аялдар этностук жамааттардын биологиялық кайра жаралуусуна жооп берет;
 - 2** Алар этностук\улуттук топтордун чектерин кайра жаратат;
 - 3** Алар жаматтардын идеологиялық кайра жаралышында жана анын маданиятын берүүдө башкы роль ойнот;
 - 4** Ала этностук\улуттук айырмачылктарды алып жүрүүчүлөр, демек, ага жараша, идеологиялық дискурстардын көңүл борборунда жана символу болуп эсептелет, ошол дискурстардын жардамы менен этностук\улуттук категориялар түзүлүп, кайра жаралып жана өзгөрөт;
 - 5** Алар улуттук, экономикалық, саясий жана аскер согуштарына катышат».

⁴⁵ Чыр-чатақтын триггери - чыр-чатақтын ачык (зомбулуктуу) баскычы башталып кетишин пайдакылуучу, кокусунан таасир кылган факторлор; чыр-чатақты күтүүсүз тутантып жиберчү түздөн түз болгон окуялар.

⁴⁶ Тынчтык драйверлери: зомбулукка жана абалдын күч алышына каршылык кылууга жардам берчүлөр; тынчтыкты алдыга жылдыруучу институттар же адамдар.

⁴⁷ Нации и национализм: Улуттар жана улутчулук / Б. Андерсон, О. Бауэр, М. Хрох. 2002, Б. 308

Интерсекциялуулук (же кайчылаш жер теориясы) — бул кыйноонун үстөмдүк кылуунун же кемсингүүнүн түрдүү формаларынын же тутумдарынын кайчылаши концепциясы. Термин профессор Кимберли Креншоу тарабынан 1989-жылы киргизилген. Түшүнүктүн маңзы - гендер, раса, тап\ класс, ден соолук абалы, сексуалдык багыттануусу, каста ж.б. биологиялық, социалдык жана маданий өзүн таануучулук категориялары көп сандагы деңгээлдерде бири бири менен өз ара аракеттешет дегенде турат. Расизм, сексизм, гомофобия, трансфобия бири бири менен көз карандысыг аракет жүргүзбөйт. Алар кемсингүүнүң көп сандагы түрлөрү бар эзүүлкүйноо тутумун калыптандыруу менен бири бири менен өз ара аракетте болот. Мисалы, Гендер майыптуулукка кирип өтөт; майыптуулук тапка\класска таасир кылат; тап\ класс зомбулукту күчтөт; зомбулук сексуалдык багыттануу менен чырмашат; сексуалдык багыттануу этностук тиешелүүлүккө кептелет (...), жана ушунун баары бир эле адамдын денесине сыйат⁴⁸.

Кейске сүрөттөмө

Кыргыстанда кытайларга каршы толкундоолор мезгил-мезгили менен жана жер-жерлерде 2000-жылдардын башынан эле болуп келген, жана алар негизинен инфраструктуралык долбоорлорду ишке ашырууга байланышкан эле. 2013-жылдан тарта кытайларга каршы маанайлар күч ала баштаган, мисалы, жарандардын наарзылык булактарынын бири жана митингдер Кара-Балтада «Жунда» мунайды кайра иштетүү ишканасын курууга каршы багытталып, жергилитүү тургундар менен кен жайларын иштетүү жана чалғындоо менен алектенүүчү кытай компанияларынын өкүлдөрүнүн ортосунда бир нече жолу чыр-чатақ пайда болгон. 2014 жылы «Кырк чоро» улутчул тобу барлар менен саunalарда кыргыз кыздарынын адебин бузгандарды аныктоо боюнча бир нече рейддерди уюштуруп, анын жүрүшүндө кытай жарандарына менен чет элдиктерге «чоролордун» божомолу боюнча, чет элдиктерге интим кызмети көрсөткөн кыздарга кол көтөрүлгөн учурлар катталган. Медиада берген маегинде «чоронун» жетекчилеринин бири өз уюмунун КРдин ИИМ, УКМК жана Башкы прокуртурасы менен кызматташуу жөнүндө меморандумга таянып, ошого ылайык, «уукук бузулардын алдын алышканын» айткан.

Акыркы жылдары синофобиялык маанайлар күч алган. 2018-жылы жазында Казарманда жергилитүү тургундар эки жылдан бери куруулуп жаткан алуучу «Жи Эл Макмал Девелопинг» фабрикасын өрттөп жиберишкен. 2019-жылдын башында Бишкекте ортосунда он күндүк аралык менен эки жолу митинг болуп, анда митинге чыккан жарандардын бийликтөө төмөнкүдөй талаптары айтылган:

- ▶ Кыргыстандын жарандыгын чет элдиктерге берүүнү токtotуу жана Кыргыстанда мыйзамсыз жүргөн кытайларды чыгаруу,
- ▶ кытай насыяларын пайдалануу маселелери боюнча текшерүүлөрдү жүргүзүү,
- ▶ кытай жарандары менен кыргыз кыздарыны никеге туруусуна бөгөт коюу,
- ▶ жалпы жарандык паспортко улутун көрсөткөн графаны кайра кайтаруу.

⁴⁸ Булагы: <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Бен%20Смит1.pdf>

Кыргыз кыздар менен кытай улутундагы эркектердин никеге туруусуна тыюу салуу талабы кытайларга турмушка чыккан Кыргызстандын он миндерген аялдары жөнүндө коом арасында популярдуу болгон айың кептерге таянган. Алсак, бир катар ЖМК 2018-жылы «жарандык алуу процедурасын жеңилдетүү үчүн кыргыз кыздары менен никеге турган 30 мин қытай мигранттары»⁴⁹ жөнүндө маалыматты жазып чыгышкан. Кийинчөрөөк расмий органдар менен саясатчылар башка (турдүү) сандарды атаганына карабастан⁵⁰, коомдо кыргыздардын «генофондуна коркунуч» улуттук деңгээлде пайда болгону туурасында идея орноп калган.

«Diesel.elcat.kg» форумунда «Бишкект кытайларга каршы митинг» тематикалык талкууда көпчүлүк пайдалануучулар аларды негизинен улутчул катары мүнөздөп, митингчилердин, «кыргыз кыздарын чет элдиктерге бербеш керек», кытайлардын келишине тыюу салынсын ж.б. чакырыктар айтылган талаптарына басым жасашкан. Митингчилерди «фашизм» үчүн кескин баалагандар да болгон, ал эми бийлик улутчулдарга карата шалаакылык үчүн айыпталган. Форумдун катышуучуларын бул митингге карата Кытайдын мүмкүн болуучу жообу, мисалы, ал өз чек араларын жаап салабы деген ой тынчсызданткан. Айрым колдонуучулар бул митингдер жазында мындан да ири массалык иш-чараларды уюштуруу үчүн «бийликтүү кармалап көрүүнүн» өзү, ал эми кытай темасы – өзүнчө бир шылтоо деген пикирлерин билдириген⁵¹.

Кытай жарандарына чыкканга даяр деп кыргыз кыздарына коюлган дооматтарды комментарийлеп, фем-активист Рада Валентина кызы мындей деген: «өлкөдө гендердик стереотиптер гүлдөп өрчүгөн, ал эми ал эми кыргыз аялы кыргыз эркекке гана тиешелүү деген идея дагы эле калк арасында тараган».

«Кыргыз этносунун тазалыгына мындей «кам көрүү» эң жаман кесепеттерге алып келет – башка улуттун жигити менен жолугуп жүргөнү үчүн кызга кол салышы мүмкүн»⁵².

⁴⁹ «Азия news» №7 от 22.02.2018

⁵⁰ Булагы: <http://inozpress.kg/news/view/id/53747>: «Айың кептерге караганда, 60 минче жакын кыргызстандык кыздар кыргыз баатырларын кытай эркектерине алмаштырып кетишкен. Бирок чынында андайлар 60 эле болуп чыкты, бул тууарсында кечээ парламенттин отурумунда Кыргызстандын вице-премьер-министри Алтынай Өмүрбекова билдириди»; <https://rus.azattyk.org/a/29171844.html> - МККны маалымат катчысы Мелис Эржигитов 2000-жылдан берки чет элдик жаарандар менен никелик каттоолор жөнүндө маалыматтарды ведомство иликкеп чыкканы билдириди: «Кыргызстанда кытай жарандары менен никеге турруу бонча 195 факт аныкталды».

⁵¹ Булагы: <https://caa-network.org/archives/15113>

⁵² Булагы: <https://www.opendemocracy.net/ru/odr-ru/anti-kitaiskie-protesty-kyrgyzstan/>

Зарыл ресурстар: таратылчу материал – кейстин, «Кайран элим, кайда баратасын?» фото баннеринин сүрөттөмөсү жана тематика боюнча медиа басылмалар (#Биз кайда баратабыз? соцтармактарынан), флипчарттар жана маркерлер.

A Тренер кейстин сүрөттөмөсүн (таратылчу материал) таратып, катышуучулардан аны 3 мүнөттө окуп чыгууну сурайт. Андан соң алдын ала талкуу үчүн бир катар суроолорду сунуштайт:

- a** | Чыр-чатақтын кайсы драйверлери анын негизинде жатат?
- b** | Башкы каармандар (оюнчулар) ким? Тараптардын бири мамлекеттин светстик принципин коргогон десе болот?
- c** | Кызыкчылыктар менен пикирлер тирешкен жагдайда кайсы факторлор ачык жана зомбулуктуу чыр-чатақка өтүп кетпешине жардам болду? Бул тынчтыкты кантип аныктаса болот (Й.Галтунгун терминологиясын колдонуп) – терс деппи же оң деппи? Эмне үчүн?

B Тренер чакан топторго аталган тематика боюнча материалдардын бирин берип, автордун көз караш\\ыкмасы чыр-чатақка жана генлерге канчалык сезгич экендигин талдоону сурайт. Топтор кийинки суроолорго да жооп бериши зарыл:

- a** | Басылма(лар)дын билдириүүсүнүн маңызы эмнеде? Материалды чыр-чатақты сезгич деп атаса болобу? Эмне үчүн?
- b** | Эмне үчүн аялдар, аялдардын образы ушул кейсте кайра чыр-чатақтын башкы өзөгү болуп калды?

Тренер аялдардын улуттук долбоордогу ролу жөнүндө материалды (Ювал-Дэвис) талкуунун жыйынтығы боюнча жыйынтыктоочу материал катары колдонсо болот.

Кейстин сүрөттөмөсү

13 июля 2016-жылдын 13-июлда шаардын ар кайсы жерлеринде эки сүрөт – кыргыздын улуттун кийимин кийген аялдардын жана паранжа жамынган аялдардын сүрөттөрү жайгаштырылган абдан соң баннерлер пайда болгон. Баннерлердин астында ири тамгалар менен: «Кайран элим, кайда баратабыз?» деп жазылган. Баннерлер заматта коомдук пикирди тутантып, аны куру дегенде үчкө бөлдү. Мындай демилгени колдогон жарандардын бир тобу диний институттардын, биринчи кезекте медреселер менен мечиттердин ишин активдүүрөөк жана таасирдүүрөк жөнгө салыш керектигин айтып, мамлекеттүүлүккө диний топтордон коркунуч жарадалууда деп баса белгилешти. Дагы бир тарап баннер – светстик радикалдардын кылган, алар диндер аралык чырды тутантууну көздөшөт, андыктан идеянын авторлору менен аны аткаруучуларды КР КЖКНЫН «диний чырды тутанткандык үчүн» беренеси боюнча жоопко тартуу керек деп наарзы боло айтып чыгышты. Үчүнчү тарап өзүн светстик жарандар деп атоо менен, баннерди одоно көкүткөндүк, жарандардын кагылышуусуна алып келиши ыктымал деп ага каршы чыгышты. Баннерди сындалгандар ал Германиянын канцлери А. Меркель Кыргызстанга келер алдында илингенин белгилешкен.

Баннер «Кыргызстандын маданиятын бөтөн баалуулктарды таңуулодон сактоо үчүн» социалдык жарнаманын болгондугу бир күндөн кийин билинди. Ал жарнама кайсы бир «Кыргызстандын атуулдары» руханий-агартуу фонду тарабынан заказдалып, демилгени өлкөнүн президенти (ошол кезде: Алмазбек Атамбаев) колдогону да анык болгон.

Мамлекет башчысынын колдоосунун аркасы менен (анын ичинде каржылык да) мындай баннерлер өлкөнүн башка шаарларында да пайда болуп, ал эми баннер үчүн жопко тартуу талаптары угулбай калган⁵³.

Бирок баннердин идеясына макул эмес мусулмандар бийликтин демилгесине каршылыгын көрсөтүүнү уланткан. Бир нече күндөн кийин баннерге жооп катары түрдүү акция болгон: белгисиз адамдар сүлүктүдө баннерди айрып өттөп жиберишкен⁵⁴, «баннерге жооп кампаниясы» (#Биз кайда баратабыз?) уюшуулуп, анда мусулман кыздар өзүлөрүнүн руханий тандоосун светстик аялдардын «руханийсиздигине» каршы коюшкан⁵⁵, о.э. заказ бергендер Бишкекте альтернативалуу баннерлерди чыгарып илип коюшкан⁵⁶, анда азыркы аялдын светстик бейнеси\образы кыргыз аялына бөтөн руханийсиз, адеп-ахлаксыз көрүнүш катары берилген.

Монополияга каршы жөнгө салуу боюнча мамлекеттик комиссия «Кайран элим, кайда баратабыз?» баннерлеринин мазмунун иликтеп чыгып, «баннерлер жарнама жөнүндө мыйзам талаптарына каршы келбейт» деген тыянакка келген. Бишкек мэриясынын маалымат катчысы баннерлер жек көрүүнү же зомбулукту тутантууга чакрыбайт, андыктан аларды алып салууга эч негиз жок деп билдирген.

Муфтият баннердин пайда болушуна байланыштуу расмий билидруу жасап, анда: «Урматтуу мусулмандар, элдин эң чоң байлыгы — тынчтык жана биримдик. КМДБ кыргыздын улуттук кийими диний ыйык талаптар ылайык келе тургандыгын, ал эми улуттук баалуулуктар мусулмандардын баалуулуктарына төп келе тургандыгын билдириет. КМДБ көчөдө орнотулган баннер биримдикке залакасын тийгизиши ыктымал деп эсептейт. Муфтият жарандардан провокацияга албыrbай жана адеп чегинен чыкпоону сурайт»⁵⁷ деп айтылат

Бир нече күндөн кийин «Кайран элим...» баннерлери Рио-де-Жанейрого олимпиадага жөнөй турган Кыргызстандын Улуттук олимпиадалык курама тобунун спортчуларынын сүрөтүнө алмаштырылган⁵⁸. Баннер боюнча коомдук талаштарыштар токтоп, кийин эч ким тарабынан кайра козголгон эмес.

⁵³ Булагы: https://www.vb.kg/doc/344191_zakazchikom_rezonansnogo_bannera_kopii_kayran_elim_okazalsia_chastnyy_anonim.html

⁵⁴ Булагы: <http://kabarlar.org/news/84855-banner-kayran-elim-kayda-baratabyz-podozhgli-v-sulyukte.html>

⁵⁵ Булагы: <https://www.youtube.com/watch?v=8QjZIRFi2n4>

⁵⁶ Булагы: https://www.vb.kg/doc/344191_zakazchikom_rezonansnogo_bannera_kopii_kayran_elim_okazalsia_chastnyy_anonim.html

⁵⁷ Булагы: <https://ru.sputnik.kg/society/20160713/1027634490.html>

⁵⁸ Булагы: <https://kabarlar.org/news/84645-bannery-kayran-el-kayda-baratabyz-zamenili-na-foto-olimpiyskoy-sbornoy-kr.html>

Зарыл ресурстар: таратылчы материал – кейстин сүрөттөмөсү, тематика боюнча эки медиа басылма (Сапаргүлдүн кейси жана каза болгон бакчы кыз Айгерим Каныбектин кейси), Сапаргүлдүн кейси боюнча басылмалардын семантикалык талаасын талдоонун натыйжалары боюнча билдириүү\презентация, флипчарттар жана маркерлер.

- A** Тренер кейстин сүрөттөмөсүн (таратылчы материал) таратып, катышуучулардан аны 3 мүнёттө окуп чыгууну сурайт. Андан соң алдын ала талкуу үчүн бир катар суроолорду сунуштайт:
- a** | Чыр-чатақтын кайсы драйверлери анын негизинде жатат?
 - b** | Башкы катышуучулар (оюнчулар) кимдер? Алардын кызыкчылыктары эмнеде?
 - c** | Депутат Кыдыралиеванын деилгесинин мааниси эмнеде жана ага түрткү берген эмне болду?
- B** Тренер чакан топторго алдын ала даярдалган медиа материалдарды берип, автордун көз карашлыкмасы чыр-чатақка жана генлерге канчалык сезгич экендигин талдоону сурайт. Топтор кийинки суроолорго да жооп бериши зарыл:
- a** | Басылма(лар)дын билдириүүсүнүн маңызы эмнеде? Материалды чыр-чатақты сезгич деп атаса болобу? Эмне үчүн?
 - b** | Эгер аялдар – эмгек мигранттары өз жашоо стратегиясы (Эмгек миграциясынын), үй-бүлөсү менен коомго коркунуч эмес, өзүнүн жана үй-бүлө мүчөлөрүнүн турмушун жакшыртуунун (альтернативасыз) аракети экенин билсе, алародын жүрүм-турумун же ынанымдарына багытталган медиа билдириүүлөрдү алганда, кандай сезимде болушу мүмкүн?
 - c** | Айыптоочу медиа билдириүүлөр эмгек мигрантындагы аялдарга каршы зомбулукчулардын жаңы топторун түп көтөрөт деген жана же мигрант аялдарга карата стереотиптерди жана мекендеш эркектер менен мамилелериндеги чыңалууну курчутат деген коркунуч барбы?

Талкуунун акырында тренер Сапаргүлдүн кейсин медиа чагылдырууда өрчүү багытын көрсөтүүчү слайддарды көрсөтүп, аталган окуяда ЖМКлар түзүмдү зомбулукту мыйзамдатуу менен, зомбулук маданиятын бекемдейт деген тезис менен жыйынтыктайт.

Кейстин сүрөттөмөсү

Кыргызстандын аялдары менен кыздары коңшулаш Борбордук Азия республикаларына Караганда миграциялык процесстерге активдүү катышат, коңшу өлкөлөрдө алардын улүшү анча көп эмес (мигранттардын жалпы санынан 20%га чейин), кыргыз эмгек мигранттарынын 40 жана андан көп %ын аялдар түзөт. Мисалы, статистикага ылайык, 2016-жылы 5899 эмигранттын ичинен 3,66 минци же 62% аялдар болгон⁵⁹. Ички миграцияда аялдардын үлүшү 67,7%ды түзөт (2017-жылы бир областтан башка областка көчүп кеткен 22905 адамдын ичинен аялдар - 15,5 мин).

Эмгек миграциясына негизинен жаш келиндер, мектепти жаңы бүткөн жаш кыздар, о.э. таптакыр эле эселең кыздар. Миграциядан кайтып келген аялдар менен кыздарга карата коомдо терс стереотиптер калыптанган, андыктан алар мекенине кайтып келгенден кийин кемсингүүчүлүк мамилелерге кабылууда.

⁵⁹ Булагы: <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/c98319ab-1c36-44a4-b473-90f99860b079.pdf>

Карама-каршылыктуу көрүнүш пайда болот: бир жагынан ата-энелер жаш кыздарын «үй-бүлөнүн» кызыкчылыгы үчүн чет жерге иштегени жибергенди артык көрүшөт, жана коом да муну түшүнөт жана кабыл алат, бирок ошол эле учурда эмгек миграциясындагы аялдардын турмуш-тагдырын сүрөттөөчү башкы дискурс – бул моралдык жактан төмөн түшүп кетүү, сексуалдык тандабастык, никесиз туулуп ташталган балдар жөнүндөгү дискурс. ЖМКлар кыргызстандык кыздар кантип максатсыз жана ығы жок жашап жатканы жөнүндө, эч сүйүү-сезимин түшүнүп билбестен эле көрүнгөн эркек менен мамиле куруп, анан никесиз туулагн балдарын таштап кетип же өлтүрүп салып оңой эле катнип кылмышка барып жаткандыктары окуяларга толгон.

Мындай «аргументтерге» таянып алышып, эмгек мигрантындагы кыргыз эркектер кылмыштуу топторго биригип алышып, алардын түшүнүгү боюнча «ан-намысын жана беделин түшүрүп» жаткан аялдарды «жазалашат»: аларды зордуктап, кыйнап, уруп-согушат жана эл алдында күнөосүн моюнга алууну талап кылып, баарынын видеого тартып интернетке жайылтышат. Көп учурда алар «улуттун атуулдары» статусун өзүлөрүнө ыйгарып алыш, өзүл өрү кол салган жабыркануучуларды «улуттун чыккынчылары» деп көрсөтүшөт. Ошентип, эмгек мигрантындагы аялдар чет элде иштөөдөн зыян тартып жана коопчуулуктарга гана кабылбастан, оз мекенинде аларды коштоочу жана өз үй-бүлөсүндө жана коомдо жашоосуна тоскоол кылуучу стигмага кабылат.

Аялдардын миграциясы маселеси боюнча мекенинде жана өлкөдө аялдардын көз караштары өтө ар түрдүү: аялдардын айрым бөлүгү мигрант аялдарга карата зомбуулук жана басмырлоочулук фактыларынын баарын сынга алат жана коомдан адам укуктарын таанып сактоону, ал эми мамлекеттен улуттук мыйзамда ченемделгендей, укуктарды жана кадыр-баркты коргоону талап кылат; аялдардын башка бөлүгү болсо чет жерде иштөөчү аялдарды басынтуучу топторго кошуулуп, аял деген «үйдө отуруп» бүлөнүн очогун сакташи керек дешет.

Кыздар менен аялдардын намысы жана укугу үчүн күрөшүүчүлөрдүн бири, КСДП фракциясынын мурунку депутаты Ыргал Кадыралиева 2012-жылы парламентте 23 жашка чейинки кыздардын эркин жүрүшү үчүн ченемдик бөгөт түзүү идеясын сунуштаган (ата-энесинин макулдугусуз чет өлкөгө чыгууга тыюу салуу). Сунуш парламентте кабыл алышбаганына карабай, бул демилге кыздардын чет жакка чыгуусуна тыюу салууну жактагандар канчалык көп экендигин көрсөткөн⁶⁰.

Эмгек миграциясынын башка аспекти, атап айтканда балдардын, көбүнчө секелек кыздардын миграциясы миграция жөнүндө коомдук талкууларда анча көңүлгө алышган жок. Ошол эле учурда, акыркы жылдардагы изилдөөлөр күболөгөндөй, 10-16 жаштагы кичине кыздарды мигрант үй-бүлөлөрдүн кичине балдарын бактырганы алыш кетишет. Иш берүүчүнүн – адатта тааныштарынын үйүндө жашаган кыздар психологиялык, физикалык зомбуулукка жана эмгек эксплуатациясына кабылышат: «бала багуучу» ролуна кошумча бардык үй жумушун аткарышат. Айрым кичине кыздар иш берүүчү үй-бүлөнүн чоң эркек мүчөлөрү тарабынан сексуалдык зомбуулукка да кабылган маалыматтар да бар. Бирок үй эмгеги тармагынын сырттан караганда көмүскө болушу кыздарды иштетип эксплуатациялоо, алардын жашоо тшарттары жана балдардын укуктарын бузуунун көлөмү жөнүндө анык айтууга мүмкүндүк бербейт. Сейрек учурда гана эмгек мигрантындагы секелек кыздардын кайылуу тагдыры туурасында кабарлар коомчулукка жетет, жана алар салт катары кыздардын энелерин айылтоодон турат/ Мисалы, бала баккан 13 жашар Айгерим Каныбектин Екатеринбургда⁶¹ өлүмү кейси кызын 11 жашында эле бала бактырганы салып жиберген энесин айылтоолор менен гана бүтүп калган.

⁶⁰ Булагы: https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_human_rights_woman/24530666.html

⁶¹ Булагы: https://krg.rus4all.ru/city_msk/20160405/726574384.html

ВИДЕОМАТЕРИАЛДАРГА ШИЛТЕМЕЛЕР

1) 1-сабак: «Конфликт, зордук-зомбулук жана гендердик басмырлоо»
<https://www.youtube.com/watch?v=DBcKoh8R3mA&feature=youtu.be>

2) 2-сабак: «Гендердик-сезимтал журналистика»
<https://www.youtube.com/watch?v=h2wIDv5dI4s&feature=youtu.be>

3) 3-сабак: «Конфликт, радикализация жана экстремизм»
<https://www.youtube.com/watch?v=MEiFnNNby9Q&feature=youtu.be>

4) 4-сабак: «Медиасабаттулук»
<https://www.youtube.com/watch?v=TyUWC7roELg&feature=youtu.be>

БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ АНИМАЦИЯЛЫК ВИДЕОРОЛИКТЕР

1) Мигранткалар жөнүндө
<https://www.youtube.com/watch?v=tTYnYDZ-TTo&feature=youtu.be>

2) Ала качуу жөнүдө
<https://www.youtube.com/watch?v=KbwwjtlQS1w&feature=youtu.be>

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТЫН ТИЗМЕСИ

Даллин Ван Лёвен, зомбулук экстремизмине каршы туруу: концепциялар, программаларды иштеп чыгуу жана алдыңкы практика боюнча киришүү жетекчилиги; Борбор-Азия аймагы учун адаптацияланган, орус тилинде басылган («Поиск общих интересов» ККК, 2019-ж.). Текстти даярдаган: Даллин Ван Лёвен; Рецензенттер: Лена Слахмюльдер, Ирэнэ Бельмонте, Карлотта Нанни, Кристина Маттеи, Сара Зайгер, Лайла Эль-Сайд, Уедад Аль-Хассен, Эмиль Жээнбеков, Кенешбек Сайназаров, Индира Асланова, Майя Джиззини, Лакшитха Саджи Прелис и Солви Карлссон. Дизайн жана басылманы версткалоо: Мелисса Пей. Аталган иш AttributionNonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License эл аралык лицензиянын шартында жайылтылат. Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме: https://www.sfcg.org/countering-violent-extremism/SFCG-Countering_Violent_Extremism-An_Introductory_Guide_Russian.pdf аркылуу жеткиликтүү.

Зомбулук экстремизминин алдын алуу боюнча методикалык колдонмо (түп нуска: A Teacher's Guide on the Prevention of Violent Extremism), Бириккен Улуттар Уюму тарабынан билим берүү, илим жана маданият маселеси боюнча 2016-ж. жарыяланган, 7, Place de Fontenoy, 75352, Paris 07 SP, France © UNESCO, 2016. Аталган жарыялоо Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (CC-BY-SA 3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>) лицензиясы аркылуу ачык түрдө сунушталуда. Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме: <https://gcetclearinghouse.org/sites/default/files/resources/160009rus.pdf> аркылуу жеткиликтүү.

Лопушанский, И. Н. Радикализм: теория и практика: учебное пособие для магистратуры: Радикализм: теория жана практика: магистратура үчүн окуу куралы / И. Н. Лопушанский. — 2-бас., кайра ишт., тол. — Санкт-Петербург : Санкт-Петербург юридикалык институту (филиал) Россия Федерациисынын Башкы прокуратурасынын академиясы, 2016. — 48 б. Булагы: http://www.procuror.spb.ru/izdanija/2016_03_03.pdf

Правозащитный подход к журналистике: обучающее руководство, Вьетнам:Журналистикага укук коргоочулук көз караш, Вьетнам (The human rights-based approach to journalism: Training manual Viet Nam). Редакторы: Gabrielle Beman, Daniel Calderbank; басып чыккан: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education - Бангкок, 2008 - ISBN: 978-92-9223-228-3 - URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000179185> . - Тексти: электрондук (англис тилинен көтөрүлган).

Принципы гендерно-чувствительной коммуникации ПРООН: БУУӨПтүн гендердик сезгич байланыш принциптери (Principles of Gender-Sensitive Communication UNDP Gender Equality Seal initiative. Булак англий тилинде): <https://www.undp.org/content/dam/jamaica/docs/gender/JM-AUG-29-UNDP%20Gender%20Seal-Principles%20of%20gender-sensitive%20communications.pdf>

Руководство по гендерно-чувствительному освещению: Гендердик сезгич чагылдыруу боюнча колдонмо (Guidelines for Gender Sensitive Reporting). Автору: Anita Ramšak. Басып чыккан: Institut Za Javnu Politiku (булагы: http://www.ekvilib.org/wp-content/uploads/2017/06/en_GUIDELINES_FOR_GENDER_SENSITIVE_REPORTING.pdf)

Серафин Алава, Дивина Фрау-Мейгс, Гайда Хасан жана Хасна Хуссейна жана Юаньюань Вэй менен кызматташтықта, «Жаштар жана социалдык медиадагы зомбулук экстремизми: иликтөөлөрдү салыштыруу». Бириккен Улуттар Уюму тарабынан билим берүү, илим жана маданият маселеси боюнча 2019-ж. жарыяланган, дареги: 7, Place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France. (Париж, Франция) © ЮНЕСКО 2019-ж. ISBN: 9-789234-000284 Бул жарыялоо ачык түрдө, IGO Attribution-ShareAlike 3.0 (CC-BY-SA 3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>) лицензиясы боюнча жеткиликтүү. Түп нуска версиясы: Youth and Violent Extremism on Social Media 2017-жылы Бириккен Улуттар Уюму тарабынан билим берүү, илим жана маданият маселеси боюнча жарыяланган. Казакстанда басылган, жарыялоо коду ЮНЕСКО: CLD 2446.17

Сидорская И., Раду А. Гендер и СМИ. Учебное пособие для журналистов: Гендер жана ЖМК. Журналисттер үчүн окуу куралы - Б.32. (булагы: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/1077731/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%20%D0%B8%20%D0%A1%D0%9C%D0%98_%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%2C%20%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%83.pdf)

Федотова Н. Конфликты, идентичность и диалог. Гуманитарные науки: теория и методология: Чыр-чатактар, өзүн таануучулук жана диалог. Гуманитардык илимдер: теория жана методология. 2011, №3

Шведова Н.И. Просто о сложном: гендерное просвещение, пособие: Татаал нерсе жөнүндө жөнөкөй: гендердик агартуу, окуу куралы (булагы: http://www.owl.ru/win/books/easygender/part1_2.html)

Handbook for Reporters on Women, Peace and Security: Practicing Gender-responsive Reporting In Conflict Affected Countries In Africa. [www.unwomen.org/http://awctn.unwomen.org/en](http://awctn.unwomen.org/en)

Peace journalism – how media reporting affects wars and conflicts (2013), булагы: www.kvinnatillkvinn.se

Per Conrocdiam, Европа коопсуздугу жана коргонуусу көйгөйү боюнча журнал, 7-том, 4-номер, 2016. Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме боюнча жеткиликтүү: https://globalnetplatform.org/system/files/per_condordiam_v7n4_rus.pdf

Rachel Briggs, Sebastien Feve, Policy Briefing: Countering The Appeal of Extremism online, © Institute for Strategic Dialogue, 2014. Жарыялоо 2020-жылдын 13-августуна карата төмөнкү шилтеме боюнча жеткиликтүү: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Countering%20the%20Appeal%20of%20Extremism%20Online_1.pdf

Кыргыз Республикасындагы БУУнун Аялдар Өкүлчүлүгү

2010-жылдын июлунда түзүлгөн, БУУнун Аялдары Кыргыз Республикасындагы биринчи өкүлчүлүгүн 2012-жылдын февралында ачкан. Биздин мандат аялдар менен эркектер өз потенциалын түшүнүп, өлкөнүн келечеги үчүн жоопкерчиликти бөлүшкөн акыйкат жана тең укуктуу коом үчүн жагымдуу чөйрөнү жайылтуу жана колдоо. БУУ Аялдарынын ишмердүүлүгү мамлекет, жарандык коом жана БУУнун өлкөлүк тобу менен тыгыз кызматташууга жана күч-аракеттерди топтоого негизделген.

 Киевская көчөсү 195, Бишкек шаары, Кыргызстан 720010

 +996 312 988 016

 kyrgyzstan@unwomen.org

 www.unwomen.org; www.eca.unwomen.org

Pil Research Company

PIL изилдөө компаниясы 2013-жылы түзүлгөн. Эл аралык команда жана PIL компаниянын шериктештери адам өнүгүүсүнөн тар чөйрөлөрүнө чейин ар кандай маселелерде ар кандай компетенцияларга ээ. PIL сапаттуу изилдөө, баалоо жана консультациялар аркылуу улуттук жана аймактык деңгээлде социалдык-экономикалык өнүгүүнү жактоойт. Компания өзүн компетенттүү, жоопкерчиликтүү жана көзкарандысыз уюм катары түзүп, көп сандаган институттар, анын ичинде мамлекеттик жана муниципалдык органдар, эл аралык уюмдар, өкмөттүк эмес уюмдар, ошондой эле жеке сектор жана жергиликтүү жамааттар менен кызматташууда.

 Логвиненко 28/1 көчөсү, 16 офис, 5 этаж, Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

 +996 550 229 700

 pil.rccompany@gmail.com

 www.pilresearch.com

Data Lab Consulting Agency

Data Lab бул бизнести жана коомду өнүктүрүү үчүн чечимдерди иштеп чыгуу жана жылдыруу үчүн маалыматтарды чогултуу, иштеп чыгуу жана талдоо лабораториясы. Data Lab беш багыт боюнча кеңири кеңеш берүү кызматын сунуш кылат: маалыматка негизделген маркетинг, PR, инновация, стратегиялык пландаштыруу жана изилдөө. Агенттик ошондой эле медиа сабаттуулугун жогорулатууга, долбоорду баалоого жана медианын өнүгүүсүнө көмөктөшөт.

 Рazzакова, 62 көчөсү, Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

 +996 705 170 103

 datalabkkg@gmail.com

 www.facebook.com/DataLabKG/